Peter Bachrach and Morton S. Baratz

TWO FACES OF POWER

Summary

Power is exercised when A participates in the making of decisions that affect B. But power is also exercised when A devotes his energies to cresting or reinforcing social and political values and institutional practices that limit the scope of the political process to public consideration of only those issues which are comparatively innocuous to A. To the extent that A succeeds in doing this, B is prevented, for all practical purposes, from bringing to the fore any issues that might in their resolution be seriously detrimental to A's set of preferences. To the extent that a person or group – consciously or unconsciously – cresces or reinforces barriers to the public airing of policy conflicts, that person or group has power.

Key words: power, influence, authority, government.

Нова српска политичка мисао
Vol. XIII (2006), no. 1–4, стр. 69–110
УДК: 30.316.46
Превод
Примљен: 30. 11. 2006.

Стивен Лукс
Њујоршки универзитет
Њујорк

МОЋ: ЈЕДНО РАДИКАЛНО СХВАТАЊЕ

Сажетак: *Ова књижица, која је настала из једног Луксовог предавања одржаног на Сорбони, пионирско је дело у истраживању моћи. Рад износи критику бихевиорализма и функционалистичке представе о садржини моћи и њеном испољавању. Луксова трећа димензија моћи постоји онда када су људи предмет доминације и прихватају ту доминацију. Интенционални приступ омогућава нам да предвидимо и објаснимо нечија понашања на начин који сами делатници не би могли признати. Овај приступ пориче повлашћени положај делатника у тумачењу сопствених разлога деловања. Коришћењем интенционалног приступа можемо разумети како делатници могу бити сарађивати у доминацији над њима самима. Такође смо у стању да направимо разлику између оних који доминирају знајући за то и оних који доминирају а да тога нису свесни.*

Кључне речи: *моћ, утицај, власт, управљање.*

Увод

У овој краткој књизи* даје се појмовна анализа моћи. У њој ћу се залагати за схватање моћи (то јест, за начин њеног идентификовања) које је радикално како у теоријском, тако и у политичком смислу (а сматрам да су у овом контексту та два смисла тесно повезана). Схватање које ћу бранити је несводљиво вредносно и „суштински спорно" (15)[1],

* Steven Lukes, *Power: A Radical View*, London, Macmillan, 1974.

[1] Насупрот овоме, упор. Парсонса који се жали: „Нажалост, појам моћи није утврђен појам у друштвеним наукама, ни у политичкој науци ни у социологији" [(26) стр. 139)]. (Наводи у округлим заградама односе се на дела унесена у библиографију).

с једне, и емпиријски применљиво, с друге стране. Покушаћу да покажем зашто ово схватање има предности над другим схватањима. Исто тако, бранићу његов вредносни и спорни карактер тврдећи да не представља никакав недостатак и доказиваћу да је оно и „операционално", то јест емпиријски корисно утолико што може послужити за формулисање хипотеза које су у начелу проверљиве и оповргљиве (упркос данас честим аргументима који тврде супротно). А чак ћу дати и примере оваквих хипотеза – идући тако далеко да утврдим за неке од њих да су и истините.

Развијајући своју аргументацију, додирнућу известан број методолошких, теоријских и политичких питања. Међу методолошким питањима су границе бихевиоризма, улога вредности у објашњењу и методолошки индивидуализам. Међу теоријским питањима су питања о границама или предубеђењима плурализма, о лажној свести и о правим интересима. Међу политичким питањима су чувене три области кључних питања које је Роберт Дал (12) испитивао у Њу Хевну (урбани развој, јавне школе и политичка наименовања), сиромаштво и расни односи у Балтимору и загађење ваздуха. О њима ће бити речи само колико буде било потребно на релевантним местима моје аргументације. По самој својој природи, та аргументација је контроверзна. Но, да је тако управо, и јесте једна од најважнијих ствари које бих желео да покажем.

Полазну тачку моје аргументације представља једно схватање моћи и сродних појмова које има дубоке историјске корене (нарочито у мисли Макса Вебера) и које је, захваљујући радовима Дала и његових истомишљеника плуралиста, стекло велику популарност међу америчким политолозима шездесетих година. Овом схватању је било приговорено да је површно и ограничено и да води неоправданом величању америчког плурализма, који приказује као остварење америчке демократије. Овде нарочито имам у виду чувени и утицајани рад Питера Бакрака и Мортона С. Бараца "Два лица моћи" (2), као и један њихов каснији рад (3): оба су, у измењеном облику, унесена у њихову књигу *Моћ и сиромаштво* (4). Њихова аргументација изазвала је снажан противнапад плуралиста, нарочито Нелсона Ползбија (30, 31), Рејмонда Волфингера (37, 38) и Ричарда Мерелмана (20); али је и брањена на врло занимљив начин, на пример, у раду Фредерика Фреја (14), и доживела је бар једну врло занимљиву емпиријску примену, у књизи Метјуа Кренсона *Неополитика загађења ваздуха* (9). Ја ћу покушати да покажем да је схватање плуралиста неадекватно из разлога које дају Бакрак и Барац, и да њихово сопствено схватање представља напредак, али да ни оно не иде довољно далеко и да га треба радикално пооштрити. Моја стратегија састојаће се у томе да назначим три појмовне мапе које ће, надам се, открити специфичне одлике трију схватања моћи: схватање плуралиста (које ћу звати једнодимензионалним схватањем); схватање њихових критичара (које ћу звати дводимензионалним схватањем); и једног трећег схватања (које ћу звати тродимензионалним схватањем). Затим ћу разматрати јаке и слабе стране тих трију схватања и покушаћу да покажем, на примерима, да нам треће схватање омогућава да дамо дубљу и тачнију анализу односа моћи него друга два.

Једнодимензионално схватање

Ово схватање често се назива „плуралистичким" схватањем моћи, али сам назив већ ствара погрешан утисак, јер Дал, Ползби, Волфингер и остали желе да покажу да је моћ (како је они идентификују) стварно плуралистички расподељена у, рецимо, Њу Хевну и, шире, у политичком систему Сједињених Држава у целини. Говорити, као ови аутори, о „плуралистичком схватању" моћи, о „плуралистичком приступу" моћи или „плуралистичкој методологији" значи прећутно тврдити да су закључци плуралиста већ уграђени у њихове појмове, приступ и метод. Ја не мислим да је стварно тако. Напротив, мислим да у неким случајевима они могу да доведу до неплуралистичких закључака. На пример, Роберт Мекензи (19), служећи се схватањем плуралиста и њиховом методологијом за идентификовање моћи (према којој се утврђује где је седиште моћи тако што се посматра ко односи превагу у случајевима доношења одлука у којима постоји опажљив сукоб) дошао је до закључка да је моћ у двема главним британским политичким партијама пирамидална; док је Самјуел Бир (6), служећи се друкчијим схватањем моћи и друкчијом методологијом, дошао до закључка да, у случају Лабуристичке партије, моћ није пирамидална. Прво схватање води елитистичким закључцима када се примени на елитистичке структуре одлучивања, а плуралистичким када се примени на плуралистичке структуре одлучивања (и, како ћу покушати да покажем, плуралистичким закључцима када се примени на структуре које оно само идентификује као плуралистичке, мада друга схватања моћи то не чине). Зато ћу, покушавајући да опишем прво схватање моћи, идентификовати његове специфичне одлике независно од плуралистичких закључака до којих се помоћу њега дошло.

У свом раном раду, „Појам моћи", Дал описује „своју интуитивну идеју моћи" отприлике овако: *А* има моћ над *Б*-ом у оној мери у којој може да постигне да *Б* учини нешто што он иначе не би учинио" [(10), и (7), стр. 80]. Мало даље у истом раду он описује своје „интуитивно схватање односа моћи" на нешто друкчији начин: изгледа, пише он, да тај однос „подразумева успешан покушај *А*-а да постигне да *Б* учини нешто што он иначе не би учинио" [(7), стр. 82]. Обратимо пажњу на то да први исказ говори о *А*-овој способности („у оној мери у којој може да постигне да *Б* учини нешто"), док други помиње успешан покушај – то је, разуме се, разлика између потенцијалне и актуелне моћи, између поседовања моћи и њеног коришћења. Ово друго – коришћење

моћи – има средишњи значај за схватање моћи о којем говоримо (насупрот такозваним „елитистима" који су се усредсређивали на то колико се неко сматра моћним). Далов средишњи метод у *Ко влада?* састоји се у томе да се „за сваку одлуку утврди који су учесници иницирали опције које су најзад биле усвојене, ставили вето на опције иницране од других или предложили опције које су биле одбачене. Ти поступци су онда класификовани као индивидуални 'успеси' или 'неуспеси'. Учесници с највећим бројем успеха у односу на укупан број успеха онда су сматрани најутицајнијим" [(12), стр. 336].[2] Једном речи, како каже Ползби, „плуралистички приступ ... одликује се покушајем да се проучавају специфични исходи како би се утврдило ко стварно односи превагу приликом одлучивања у локалним заједницама" [(30), стр. 113]. Нагласак се овде ставља на проучавање конкретног, опажљивог *понашања*. Према Ползбију, истраживач „треба да проучава стварно понашање, било из прве руке, било реконструишући га на основу докумената, информатора, новина и осталих одговарајућих извора" (стр. 121). Тако је плуралистичка методологија, по Мерелмановим речима, „проучавала стварно понашање, наглашавала операционалне дефиниције и откривала чињенице. И што је најважније, изгледало је да она даје поуздане закључке који су задовољавали каноне науке" [(20), стр. 451].

(Треба рећи да се плуралисти користе терминима „моћ", „утицај", итд. не правећи међу њима никакву разлику, јер претпостављају да постоји „примитивна идеја која се крије иза свих појмова" [(10), и (7), стр. 80]. У *Ко влада?* углавном се говори о „утицају", док Ползби углавном говори о „моћи".)

Усредсређеност на опажљиво понашање приликом идентификовања моћи наводи плуралисте да виде свој средишњи задатак у проучавању *одлучивања*. Тако се за Дала моћ може анализирати тек после „пажљивог испитивања низа конкретних одлука" [(11), стр. 466], а Ползби пише: „Можемо схватити 'моћ' – 'утицај' и 'контрола' су употребљиви синоними – као способност једног актера да учини нешто што ће утицати на другога актера тако да се измени вероватни ток одређених будућих догађаја. То је најлакше замислити у ситуацији одлучивања" [(30), стр. 3-4].

Ползби доказује да је „идентификовати ко односи превагу у одлучивању" вероватно „најбољи начин да се утврди који појединци и групе имају 'више' моћи у друштвеном животу, јер директан сукоб међу актерима представља ситуацију која се највише приближава експерименталном тесту њихових способности да утичу на исходе" (стр. 4). Како показује овај последњи навод, претпоставља се да „одлуке" подразумевају „директан", тј. стваран и опажљив, *сукоб*. Тако, Дал тврди да се хипотеза о владајућој класи може стриктно подврћи проверавању само ако по-

стоје „случајеви кључних политичких одлука где су преференције хипотетичке владајуће елите супротне преференцијама сваке друге релевантне групе која би могла доћи у обзир" и ако „у таквим случајевима преференције елите редовно односе превагу" [(11), стр. 466]. Плуралисти говоре о одлукама које се односе на *питања* у одабраним (кључним) „областима" - претпостављајући, још једном, да су таква питања спорна и да су везана за стварне сукобе. Као што истиче Дал, „нужан је, мада не можда и довољан услов да кључно питање буде везано за стварно неслагање у преференцијама између двеју или више група" (стр. 467).

Тако, видимо да плуралисти сматрају да њихова усредсређеност на понашање приликом доношења одлука о кључним или важним питањима подразумева стварни, опажљиви сукоб. Обратимо пажњу на то да ту импликацију не тражи ни Далова ни Ползбијева дефиниција моћи, које само захтевају да *А* може да утиче, или да стварно и утиче, на оно што чини *Б*. Штавише, у *Ко влада?* Дал показује истанчан смисао за дејство моћи или утицаја у одсуству сукоба: он чак пише да је „приближан тест скривеног или нескривеног утицаја неког лица учесталост с којом оно може да иницира неку важну меру политике упркос противљењу других или да *иницира неку меру без икаквог противљења (sic)*" [(12), стр. 66].[3] Међутим, ово је само један од више примера који показују да је *Ко влада?* истанчанија и дубља књига од општих појмовних и методолошких теза свог аутора и његових колега;[4] она је у противречности с њиховим појмовним оквиром и њиховом методологијом. Другим речима, она садржи увиде које њихово једнодимензионално схватање моћи није у стању да искористи.

Према овом схватању, узима се да је сукоб кључан зато што пружа експериментални тест за приписивање моћи: без сукоба, као да се мисли, коришћење моћи уопште се не јавља. Између чега се јавља сукоб? Одговор је: између преференција за које се претпоставља да су свесне, да се испољавају у поступцима и отуда да се могу открити посматрањем понашања људи. Осим тога, плуралисти претпостављају да *интересе* треба схватити као преференције у погледу мера политике – тако да је сукоб интереса исто што и сукоб преференција. Они се противе свакој сугестији да би интереси могли да буду нејасно схваћени или неопажљиви, а посебно идеји да би људи могли да буду у заблуди о сопственим интересима или могли да их не буду свесни. Као што пише Ползби:

> „Одбацујући ову претпоставку о 'објективности интереса', случајеве унутар класног неслагања можемо да посматрамо као унутаркласни сукоб интереса, а случајеве међукласног слагања као међукласну хармонију интереса. Тврдити супротно изгледа сасвим произвољно. Ако се по-

[3] Подвлачење је моје (С. Л.). Ово место проницљиво се критикује код Мориса (25).

[4] Још један пример налазимо на стр. 161–162 и стр. 321, где Дал имплицитно указује на процес доношења неодлука, пишући о моћи коју имају припадници политичког слоја да једним делом одреде хоће ли нешто постати „важно јавно питање" или неће.

даци о стварном понашању група у заједници не сматрају релевантним када се разликују од истраживачевих очекивања, никад неће бити могуће побити емпиријске тврдње стратификационе теорије (које постулирају класне интересе), и мораћемо их сматрати метафизичким, а не емпиријским исказима. Претпоставка да научник може да приписује класи њене 'праве' интересе омогућава му да говори о 'лажној класној свести' кад год дође до неслагања између њега и дате класе" [(30), стр. 22-23].[5]

Тако, закључујем да ово прво, једнодимензионално схватање моћи подразумева усредсређеност на *понашање* у доношењу *одлука о питањима* око којих постоји опажљив *сукоб* (субјективних) *интереса*, где се интереси узимају као изричите преференције у погледу мера политике, преференције које нам се откривају кроз политичку партиципацију.

Дводимензионално схватање

У својој критици овог схватања Бакрак и Барац тврде да је оно ограничено и да услед тога даје неоправдано оптимистичку слику плурализма америчке политике. Моћ, тврде они, има два лица. Прво лице је оно већ разматрано, према којем је „моћ потпуно оваплоћена и у целини се огледа у 'конкретним одлукама' или у активности директно везаној за њихово доношење" [(4), стр. 7]. Како они сами кажу: „Разуме се да се моћ користи када *А* учествује у доношењу одлука које се тичу *Б*-а. Моћ се исто тако користи када *А* улаже своје енергије у стварање или учвршћивање друштвених и политичких вредности и институционалне праксе које ограничавају делокруг политичког процеса на јавно разматрање питања релативно безопасних за њега самог, уз искључивање свих других. У оној мери у којој *А* успева да ово постигне, *Б* је практично спречен да стави на дневни ред било која питања која начином свог решавања могу озбиљно да угрозе *А*-ов скуп преференција" (стр. 7).

Њихова „централна теза" гласи: „у оној мери у којој нека особа или група – свесно или несвесно – ствара или учвршћује препреке јавном претресању сукоба око мера политике, та особа или група има моћ" (стр. 8), и они уз њу наводе Шацшнајдерове чувене и често цитиране речи: „Сви облици политичке организације фаворизују коришћење једних врста сукоба и потискивање других, јер *организација је мобилизација у циљу фаворизовања*. Нека питања се путем организације уводе у политику, док се друга путем организације изводе из ње" [(34), стр. 71].

[5] Упор. Гајгерову критику Марксовог поступка којим се пролетеријату приписују „прави интереси" независни од жеља и циљева његових припадника: овде се, пише Гејгер, „завршава истинска анализа интересне структуре друштвених класа – овде говори искључиво религиозна манија" [Theodor Geiger, *Die Klassengesellschaft im Schmelztiegel*, Köln – Hagen, 1949, стр. 133, цитат и превод код Парсонсфа (13), стр. 175].

Значај Бакракових и Барацових радова је у томе што уводе у разматрање моћи ову изузетно важну идеју „мобилизације у циљу фаворизовања". То је, према њиховим речима, „скуп преовлађујућих вредности, веровања, ритуала и институционалних поступака ('правила игре') који доследно и систематски делује у корист одређених особа и група, а на штету других. У већини случајева, 'браниоци *status*-а *quo*" представљају мањинску или елитну групу у оквиру датог становништва. Међутим, елитизам није ни неминован ни свеприсутан; као што лако могу да посведоче противници рата у Вијетнаму, мобилизација у циљу фаворизовања може ићи, а често и иде, у корист несумњиве већине" [(4), стр. 43-44].

На шта се, дакле, своди ово друго, дводимензионално схватање моћи? Како изгледа његова појмовна мапа? Одговор на ово питање суочава се с једном тешкоћом, јер Бакрак и Барац употребљавају термин „моћ" у два различита значења. С једне стране, они га користе на уопштен начин да означе све облике успешне контроле коју има *А* над *Б*-ом – то јест, све начине којима *А* обезбеђује да му се *Б* повинује. Штавише, они развијају читаву (необично занимљиву) типологију облика овакве контроле – облика које схватају као типове моћи у једном или другом од њених двају лица. С друге стране, они дају назив „моћ" једном од ових типова – обезбеђивању повиновања путем претње санкцијама. Међутим, излажући њихово становиште, можемо лако да отклонимо ову забуну настављајући да говоримо о првом значењу као „моћи", а говорећи о другом као „принуди".

Њихова типологија „моћи", дакле, обухвата принуду, утицај, ауторитет, силу и манипулацију. Као што смо видели, *принуда* постоји тамо где *А* обезбеђује да му се *Б* повинује претњом лишавањем, а уједно постоји „сукоб око вредности или начина понашања између *А*-а и *Б*-а" (стр. 24).[6] *Утицај* постоји тамо где *А*, „не прибегавајући ни пређутној ни изричитој претњи озбиљним лишавањима, проузрокује да (*Б*) промени свој начин понашања" (стр. 30). У ситуацији где се јавља *ауторитет*, „*Б* се повинује зато што увиђа да је (*А*-ова) заповест разложна са становишта његових сопствених вредности" – било зато што је њена садржина легитимна и разложна, било зато што је *А* до ње дошао легитимним и разложним поступком (стр. 34, 37). У случају *силе*, *А* постиже своје циљеве упркос *Б*-овом неповиновању тиме што га лишава избора између повиновања и неповиновања. *Манипулација* је, тако, „аспект" или подврста силе (и разликује се од принуде, моћи, утицаја и ауторитета), јер се ту „повиновање јавља, а да онај који се

[6] О принуди, види Robert Nozick, "Coercion", у Peter Laslett, W. G. Runciman и Quentin Skinner (изд.), *Philosophy, Politics and Society: Fourth Series*, Oxford: Blackwell, 1972, стр. 101.135, и J. Roland Pennock и John W. Chapman (изд.), *Coercion: Nomos XIV, Yearbook of the American Society for Political and Legal Philosophy*, Chicago – New York, Aldine-Atherton Inc., 1972.

повинује није ни свестан ни извора ни тачне природе захтева који му се поставља" (стр. 28).

Основни смер Бакракове и Барацове критике плуралиста и њиховог једнодимензионалног схватања моћи до извесне тачке је *антибихевиористички*: они, наиме, тврде да плуралистичко схватање „неоправдано наглашава важност иницирања, одлучивања и стављања вета" и да услед тога „не узима у обзир чињеницу да моћ може да се користи, и да се често и користи, тако што се делокруг одлучивања ограничава на релативно 'безбедна' питања" (стр. 6). С друге стране, они подвлаче (бар у својој књизи, где одговарају критичарима који су тврдили да се ништа не догађа ако *Б* не дела зато што антиципира *А*-ову реакцију и да онда имамо „недогађај", неподложан емпиријском проверавању) да њихове такозване неодлуке, које ограничавају делокруг одлучивања, и саме представљају (опажљиве) *одлуке*. Међутим, те одлуке не морају бити изричите, нити непосредно везане за дато питање, па чак ни свесно донесене да би се искључили потенцијални супарници, за које браниоци *status*-а *quo* лако могу и не знати. Но, то незнање „не значи да ће се доминантна група уздржавати од доношења неодлука које штите или учвршћују њену превласт. Проста подршка устаљеном политичком процесу природно ће имати овај ефекат" (стр. 50).

Задовољавајућа анализа дводимензионалне моћи тражи, дакле, да се испита и *доношење одлука и доношење неодлука*. Одлука је „избор међу различитим начинима понашања" (стр. 39); неодлука је „одлука која доводи до тога да се потисне или осујети латентно или отворено оспоравање вредности или интереса доносиоца одлуке" (стр. 44). Тако је доношење неодлуке „средство којим се захтеви за изменама у постојећој алокацији погодности и повластица у заједници могу угушити чак и пре него што буду изречени; или се могу држати прикривеним; или се могу ликвидирати пре него што добију приступ на одговарајуће место за доношење одлука; или се, ако ништа од овога не успе, могу осакатити или уништити у фази спровођења одлука о мерама" (стр. 44).

Једним делом, Бакрак и Барац у ствари поново одређују границе онога што ће се сматрати политичким питањем. За плуралисте, те границе поставља политички систем који се посматра или, још боље, елите у њему: како каже Дал, „о политичком питању једва да се може говорити уколико оно не привлачи, и док не привлачи, пажњу неког знатнијег дела политичког слоја" [(12), стр. 92]. Посматрач онда издваја нека од тих питања као очигледно важна или „кључна" и анализира доношење одлука у вези с њима. Насупрот томе, за Бакрака и Бараца од кључне важности је да идентификују *потенцијална питања* чију актуализацију спречава доношење неодлука. Према њима, дакле, „важна" или „кључна" питања могу да буду актуелна или, што је највероватније, потенцијална – а кључно питање је „питање које подразумева истинско оспоравање средства моћи или ауторитета оних који тренутно доминирају процесом чијим се посредством одређују мере политике у систему", то јест „захтев за трајним преображајем како начина на који се врши алокација вредности у политичкој заједници ... тако и саме алокације вредности" [(4), стр. 47-48].

Упркос овом кључном неслагању са плуралистима, Бакракова и Барацова анализа има једну важну заједничку одлику са њиховом: истицање стварних, опажљивих *сукоба*, скривених или нескривених. Као што плуралисти мисле да се моћ јавља приликом доношења одлука само тамо где постоји сукоб, тако Бакрак и Барац праве исту претпоставку за случајеве доношења неодлука. Тако, они пишу да ако „нема сукоба, скривеног или нескривеног, мора се претпоставити да постоји сагласност о преовлађујућој алокацији вредности, а у том случају доношење неодлука је немогуће" (стр. 49). Уколико не постоји такав сукоб, тврде они, „нема никаквог начина да се тачно процени да ли је нека одлука стварно усмерена на то да осујети или спречи озбиљно разматрање неког захтева за променом који је потенцијално опасан за доносиоца одлуке". Ако „постоји свеопшти пристанак на *status quo*", неће бити могуће „емпиријски утврдити да ли је сагласност стварна или наметнута путем доношења неодлука" – а, додају они помало неочекивано, „анализа овог проблема измиче политологу и можда би је само филозоф могао обавити на успешан начин" (стр. 49).

Ова последња примедба као да показује да Бакрак и Барац нису сигурни желе ли да кажу да се моћ доношења неодлука не може користити када нема сукоба или да у таквим случајевима никада не бисмо могли да сазнамо да се користила. Било како било, сукоб који они сматрају неопходним јесте сукоб између *интереса* оних који доносе неодлуке и интереса оних којима доносиоци неодлука не дају да дођу до речи у политичком систему. Како се могу идентификовати ти други интереси? Бакрак и Барац дају следећи одговор: посматрач „мора да утврди да ли су оне особе или групе на чију штету изгледа да делује мобилизација у циљу фаворизивања нескривено или скривено незадовољне ... нескривено незадовољство је оно које је већ изражено и које је довело до спорног питања у политичком систему, док је скривено незадовољство још увек *изван* система".

Скривеном незадовољству „није признато да 'заслужује' јавну пажњу и расправу", али „у свом потиснутом облику и оно је приступачно истраживачевом опажању" (стр. 49). Другим речима, Бакрак и Барац имају шири појам интереса од плуралиста – мада и њихов појам остаје појам субјективних пре него објективних интереса. Док плуралисти сматрају интересе преференцијама у погледу мера политике оличеним у понашању свих грађана за које се узима да су у политичком систему, Бакрак и Барац воде рачуна и о преференцијама оличеним у понашању оних који су потпуно или делимично искључени из политичког система, преференцијама које се јављају у облику нескривеног или скривеног незадовољства. У оба случаја претпоставља се да су интереси свесно изражени и опажљиви.

Тако, закључујем да дводимензионално схватање моћи подразумева *ограничену критику* првог схватања с његовом *усредсређеношћу на понашање* (кажем ограничену, јер се још увек претпоставља да је доношење неодлука облик доношења одлука) и оставља места за разматрање начина на које се спречава доношења *одлука о потенцијалним питањима* око којих се узима да су интереси оваплоћени у изричитим преференцијама у погледу мера политике и политички још неисказаном незадовољству.

Тродимензионално схватање

Нема никакве сумње да дводимензионално схватање моћи представља корак напред у поређењу с једнодимензионалним: оно уноси у анализу односа моћи питање контроле над дневним редом политике и питање начина на које се потенцијална питања искључују из политичког процеса. Па ипак, оно ми се чини неадекватно из три разлога.

Прво, његова критика бихевиоризма сувише је ограничена или, речено на друкчији начин, оно је још увек сувише везано за бихевиоризам – то јест, за проучавање спољашњег, „стварног понашања", које се сматра парадигматским за „конкретне одлуке" у ситуацијама сукоба. Покушавајући да подведе све случајеве искључивања потенцијалних питања с политичког дневног реда под парадигму одлучивања, оно даје неадекватну слику начина на које појединци, још више, групе и институције, успевају да искључе потенцијална питања из политичког процеса. Одлуке су свесни и смишљени избори које појединци праве између опција, док се фаворизовање својствено систему може мобилисати, обновити и учврстити на начине који нису ни свесно изабрани, ни смишљено проистекли из избора одређених појединаца. Како тврде сами Бакрак и Барац, превласт бранилаца *status*-а *quo* може бити сигурна и свеопшта да они и не буду свесни било каквих потенцијалних супарника, а самим тим и било какве алтернативе постојећем политичком процесу, чије фаворизовање одржавају својим деловањем. Када „испитујемо моћ и њене последице", пишу они, „оно за шта смо првенствено заинтересовани није да ли браниоци *status*-а *quo* свесно користе своју моћ, већ да ли је и како користе и које су њене последице по политички процес и друге актере у систему" [(4), стр. 50].

Осим тога, фаворизовање својствено систему не одржава се само низом индивидуално изабраних поступака него и, и то првенствено, друштвено структурисаним и културно обликованим понашањем група и праксом институција који се заиста могу испољити и у неделању појединаца. По угледу на плуралисте, Бакрак и Барац опредељују се за схватање моћи које сувише дугује методолошком индивидуализму. У томе и једни и други иду стопама Макса Вебера, за кога је моћ била вероватноћа да *појединци остварe своју вољу* упркос отпору других, док

се моћ да се контролише дневни ред политике и да се искључују потенцијална питања не може адекватно анализирати ако је не схватимо као функцију колективних сила и социјалних околности.[7] Овде, у ствари, постоје два различита случаја. Прво, имамо појаву колективног деловања, где су политика или поступак неког колективног тела (било да је реч о групи, на пример класи, или о институцији, на пример политичкој партији или индустријској корпорацији) очигледни, а не могу се приписати одлукама или понашању одређених појединаца. Друго, имамо појаву „систематских" или организационих ефеката, где мобилизација у циљу фаворизивања проистиче, како би Шацшнајдер рекао, из облика организације. Разуме се, оваква колективна тела и организације чине појединци – али моћ којом се они користе не може се једноставно концептуализовати позивањем на одлуке или понашање појединаца. Како је Маркс сажето рекао, „људи праве своју сопствену историју, али они је не праве по својој вољи, не под околностима које су сами изабрали, него под околностима које су непосредно затекли, које су дате и наслеђене."[8]

Други разлог због кога је дводимензионално схватање моћи неадекватно лежи у његовом везивању моћи за стварне, опажљиве сукобе. У овом погледу, критичари плуралиста сувише се угледају на своје противнике[9] (а и једни и други опет иду стопама Макса Вебера који је, како смо видели, наглашавао остварење воље појединаца *упркос отпору других*). Ово инсистирање на томе да је стварни сукоб битан за моћ неприхватљиво је из бар два разлога.

Први је да, према анализи коју дају сами Бакрак и Барац, два типа моћи не подразумевају овакав сукоб: манипулација и ауторитет – који они схватају као „слагање засновано на разлозима" [(4), стр. 20], мада на другом кажу да ауторитет подразумева "могући сукоб вредности" (стр. 37).

Други разлог због којег је неприхватљиво истицати на овај начин стварне и опажљиве сукобе једноставно је то што би било крајње неадекватно претпоставити да се моћ користи једино у ситуацијама таквог сукоба. Да се послужим заоштреном формулацијом, *А* може да се користи својом моћи над *Б*-ом тако што ће га навести да учини нешто

[7] Вид. ауторов *Individualism*, Oxford, Blackwell, 1973, 17. поглавље. Насупрот овоме, упор. Дарендорфову одлуку да „следи ... корисне и промишљене дефиниције Макса Вебера", према којима се „важна разлика између моћи и ауторитета састоји у чињеници да је ауторитет увек повезан с друштвеним положајима или улогама, док је моћ суштински везана за личност појединца" [(13), стр. 166].

[8] Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*, у K. Marx, F. Engels, *Selected Works*, Moscow, Foreign Languages Publishing House, 1962, 1. том, стр. 247.

[9] Ова веза је најјаснија у *Моћи и сиромаштву* [(4), нарочито стр. 49–50] као реакција на притисак плуралистичких приговора (потенцијално тродимензионалним) импликацијама рада о неодлукама (3). Види Мерелман (20) и Писма уреднику *American Political Science Review*, 62 (1968) Бакрака и Бараца (стр. 1268–1269), и Мерелман (стр. 1269).

што он не жели, али он се користи својом моћи над њим и тако што утиче на саме његове жеље, обликује их или одређује. И доиста, зар се врховна употреба моћи не састоји у томе да се наведу други да имају жеље које ви хоћете да имају – дакле, у томе да се обезбеди њихово повиновање тако што ће се контролисати њихове мисли и жеље? Не морамо ићи дотле да говоримо о *Врлом новом свету*, или о свету Б. Ф. Скинера, да бисмо то видели: контрола мишљења јавља се у многим мање тоталним и више свакидашњим облицима, који се служе контролом информисања, јавним гласилима и процесима социјализације. Има ироније у томе да неколико изврсних описа ове појаве налазимо у *Ко влада?* Узмимо слику владавине „патрицијa" почетком деветнаестог века: „изгледа да је елита поседовала најнеоходнију од свих особина доминантне групе – осећање, које нису имали само њени припадници него и становништво, да је њихово право да владају легитимно" [(12), стр. 17]. Дал запажа исту појаву и под модерним „плуралистичким" условима: није тачно, каже он, да се лидери „само *одазивају* на преференције својих бирача; лидери и *обликују* преференције" (стр. 164); и, још, „готово читаво одрасло становништво у *извесној* мери је индоктринирано кроз школе" (стр. 317), итд. Изгледа да је невоља у томе што и Бакрак и Барац и плуралисти претпостављају да из тога што се моћ, како је они концептуализују, појављује само у случајевима стварног сукоба, следи да је стварни сукоб неопходан за моћ. Али, то значи превидети нешто од кључне важности, превидети да је најуспешнија и најпритворнија употреба моћи управо у томе да се спречи сам настанак оваквог сукоба.

Трећи разлог због којег је дводимензионално схватање моћи неадекватно тесно је повезан с другим: реч је о тврдњи да моћ доношења неодлука постоји само тамо где се јавља незадовољство којем се не да да у облику спорних питања постане део политичког процеса. Ако посматрач не може да открије никакво незадовољство, он мора да претпостави да постоји „стварна" сагласност у погледу постојеће алокације вредности. Речено на друкчији начин, овде се претпоставља да уколико људи не осећају никакво незадовољство, они и немају интересе који су оштећени употребом моћи. Но, и то је врло незадовољавајуће. Пре свега, када уопште имамо случај незадовољства – да ли је то експлицитан захтев заснован на политичком сазнању, дифузна жалба настала из свакодневног искуства, неодређено осећање нелагодности или принудног лишавања? [Вид. (18).] Друго, и важније од прве тешкоће, зар није врховна и најпритворнија употреба моћи у томе да се људи, без обзира на то у којој мери, спрече да буду незадовољни путем обликовања њихових утисака, сазнања и преференција које ће учинити да прихвате своју улогу у постојећем поретку ствари, било зато што не могу да сагледају или замисле неки друкчији поредак, било зато што га виде као природан и непроменљив, било зато што га сматрају благотворним и божански установљеним. Претпоставити да је одсуство незадовољства исто што и стварна сагласност значи једноставно искључити могућност лажне или манипулисане сагласности произвољном дефиницијом.

Да резимирамо: тродимензионално схватање моћи подразумева *коренитију критику* првих двају схватања с њиховом *усредсређеношћу на понашање*[10] као сувише индивидуалистичких и оставља места за разматрање многобројних начина на које се *потенцијална питања* искључују из политике било деловањем друштвених сила и институционалне праксе, било одлукама појединаца. До тог искључивања може доћи и без стварног, опажљивог сукоба, који је могао бити успешно избегнут – мада и овде остаје прећутно позивање на потенцијални сукоб. Али, тај потенцијал не мора никада бити актуализован. У оваквим случајевима можемо имати *латентни сукоб*, који се састоји у противречности између интереса оних који користе моћ и *правих интереса* других које они искључују.[11] Ти други не морају бити ни свесни, али, како ћу покушати да покажем, идентификација тих интереса ипак, у крајњој линији, увек почива на хипотезама које се могу емпиријски подржавати и оповргавати.

Специфичне одлике трију схватања моћи о којима смо говорили могу се резимирати на следећи начин.

Једнодимензионално схватање моћи

Усредсређеност на: (а) понашање
(б) доношење одлука
(в) (кључна) питања
(г) опажљиве (нескривене) сукобе
(д) (субјективне) интересе, схваћене као префренције у погледу мера политике, које се откривају кроз политичку партиципацију

[10] Ја употребљавам термин „бихевиорални" у уском значењу на које је горе указано да означим проучавање спољашњег и стварног понашања – и посебно конкретних одлука. Разуме се, тродимензионално схватање моћи је „бихевиорално" у најширем смислу утолико што је неодвојиво од гледишта да понашање (делање или неделање, свесно или несвесно, актуално или потенцијално) представља сведочанство (непосредно или посредно) на основу којег се приписује коришћење моћи.

[11] Овај сукоб је латентан у том смислу што се претпоставља да *би* дошло до сукоба жеља или преференција између оних који користе моћ и оних који су јој подложни када би ови други постали свесни својих интереса. (Мој опис латентног сукоба и правих интереса треба разликовати од Дарендорфовог описа „објективних" и „латентних" интереса као „антагонистичких интереса условљених, или чак својствених, друштвеним положајима" унутар установа с влашћу, интереса који су „независни од свесних оријентација (појединаца)" [(13), стр. 174, 178]. Дарендорф претпоставља као социолошки дато оно за шта ја тврдим да је емпиријски установљиво.)

Дводимензионално схватање моћи

(Ограничена) критика усредсређености на понашање
Усредсређеност на:
(а) доношење одлука и доношење неодлука
(б) питања и потенцијална питања
(в) опажљиве (нескривене или скривене) сукобе
(г) (субјективне) интересе, схваћене као преференције у погледу мера политике или као одређена незадовољства

Тродимензионално схватање моћи

Критика усредсређености на понашање
Усредсређеност на:
(а) доношење одлука и контролу над дневним редом политике (не нужно путем одлука)
(б) питања и потенцијална питања
(в) опажљиве (нескривене или скривене) и латентне
(г) субјективне и праве интересе

Базични појам моћи

Једна одлика која је заједничка за сва три схватања моћи јесте њихов вредносни карактер: свако од њих настаје у оквиру одређене моралне и политичке перспективе и делује унутар ње. Штавише, склон сам да тврдим да је појам моћи један од оних појмова који су неотклоњиво зависни од вредности. Под овим подразумевам да су како сама његова дефиниција, тако и свака његова употреба пошто је дефинисан нераскидиво повезане са датим скупом (вероватно непризнатих) вредносних претпоставки које предодређују област његове емпиријске примене – а мало касније ћу тврдити да неке употребе допуштају да се та област протегне шире и дубље него друге. Појам моћи је због тога један од „суштински спорних појмова" – један од појмова који „неизбежно изазивају непрекидне расправе о својој исправној употреби међу онима који је употребљавају" [(15), стр. 169]. У ствари, суделовати у оваквим расправама већ значи суделовати у политици.

Кад год говоримо о моћи, фундаментална ствар која је увек присутна, односно примитивна идеја на коју се увек ослањамо, јесте идеја да *А* на неки начин утиче на *Б*. Али, за примену те примитивне (узрочне) идеје на анализу друштвеног живота, потребно је још нешто – идеја да *А* то чини на нетривијалан или значајан начин [вид. (36)]. Очигледно, сви ми непрестано на безброј начина утичемо једни на друге: појам моћи и сродни појмови принуде, утицаја, ауторитета, итд. издвајају обла-

сти оваквог утицаја као значајне у овом или оном погледу. Да би један начин поимања моћи (или један начин дефинисања појма моћи) био користан у анализи друштвених односа, он мора повлачити одговор на питања: „Шта треба сматрати значајним начином?" „Шта чини *А*-ово утицање значајним?" Када се овако дефинисан *појам* моћи интерпретира и почне употребљавати, добијамо једно или више *схватања* моћи – то јест, један или више начина да се идентификују случајеви моћи у стварном свету. Три схватања о којима смо говорили могу се посматрати као различите интерпретације и примене једног истог базичног појма моћи, према којем *А* користи своју моћ над *Б*-ом када утиче на *Б*-а на начин супротан *Б*-овим интересима.[12] Међутим, постоје и други (ништа мање спорни) начини да се концептуализује моћ, који подразумевају различите критеријуме онога што је значајно. Бацимо поглед на два од њих.

Узмимо, прво, појам моћи који је разрадио Талкот Парсонс (26, 27, 28, 29). Парсонс жели да „говори о моћи као *специфичном* механизму чијим се деловањем остварују промене у понашању других, индивидуалних или колективних, јединица у процесима друштвене интеракције" [(28), у (29), стр. 299]. Шта је, по њему, специфично за тај механизам, шта га разликује од других као „моћ"? Другим речима, којим се критеријима онога што је значајно Парсонс служи да би одређену област утицања идентификовао као „моћ"? Одговор је, сасвим сажето, употребом ауторитативних одлука да би се допринело остваривању колективних циљева. Он дефинише моћ на следећи начин:

[12] Ова разлика између „појма" и „схватања" веома је блиска оној коју повлачи Џон Ролс између „појма" и „концепције". Изгледа, пише Ролс, да је „природно мислити да се појам правде разликује од појединих концепција правде и да се може спецификовати позивањем на улогу која је заједничка тим различитим скуповима принципа, тим различитим концепцијама. Они који прихватају различите концепције правде могу се ипак сложити с тим да су институције праведне када се приликом додељивања основних права и дужности не праве произвољне разлике међу личностима и када се правилима одређује исправна равнотежа међу конкурентским захтевима за погодностима друштвеног живота. Људи се могу сложити с овим описом праведних институција, јер идеје произвољне разлике и исправне равнотеже, садржане у појму правде, дозвољавају свакоме да их интерпретира у складу с принципима правде коју прихвата. Ти принципи издвајају оне сличности и разлике међу личностима које су релевантне приликом одређивања права и дужности и спецификују ону поделу погодности која је задовољавајућа" (John Rawls, *A Theory of Justice*, Oxford, Clarendon Press, 1972, стр. 5–6).

На сличан начин, они који прихватају три различита схватања моћи дају различите интерпретације интереса како у погледу тога шта ће се сматрати интересом, тако и у погледу тога како се све може негативно утицати на интересе. Ја се исто тако слажем с Ролсовим мишљењем да су различите концепције правде (слично схватањима моћи) „настале из различитих идеја о друштву виђених на позадини супротних гледишта о природним нужностима и могућностима људског живота. Да би се потпуно разумела једна концепција правде, морамо експлицитно изнети концепцију друштвене сарадње из које она потиче" (стр. 9–10). Међутим, ја се не слажем с Ролсом који као да верује да у крајњој линији постоји једна рационална концепција или рационалан скуп принципа правде. „Правда" није ништа мање суштински спорна него „моћ".

„Моћ је, дакле, уопштена способност да се обезбеди извршавање важних обавеза од стране јединица у систему колективне организације, где се те обавезе легитимизују позивањем на њихову везу с колективним циљевима и где, у случају непристајања, може да се очекује привола путем негативних ситуационих санкција – ма каквим посредством се та привола вршила" (стр. 308).

„Моћ коју има А над Б-ом је, у свом легитимизованом облику, А-ово 'право' да, као јединица одлучивања укључена у колективни процес, доноси одлуке које имају првенство над Б-овим одлукама, у интересу успеха колективног подухвата у целини" (стр. 318).

Парсонсова концептуализација моћи везује је за ауторитет, сагласност и остваривање колективних циљева, а одваја је од сукоба интереса и, нарочито, од принуде и силе. Тако моћ зависи од „институционализације ауторитета" (стр. 331) и „схвата се као уопштен медиј за мобилисање преузетих или утврђених обавеза у интересу успешног колективног делања" (стр. 331). Насупрот томе, „претњу присилним мерама или принудом, без легитимизације или оправдања, уопште не би требало звати употребом моћи ..." (стр. 331). Тако је Парсонс критиковао Рајта Милса зато што је интерпретирао моћ „искључиво као средство да се постигне оно што жели једна група, носиоци моћи, тако што ће се друга група, 'искључени', спречити да постигне оно што она жели" уместо да је види као „средство за вршење функција у друштву као систему и у његово име" [(26), стр. 139].

Узмимо, затим, појам моћи како га је дефинисала Хана Арент. „Моћ", пише она, „одговара људској способности не само да се дела, већ и да се дела заједнички. Моћ никада није својство појединца; она припада групи и постоји само док група остаје на окупу. Када кажемо за некога да је 'на власти', у ствари говоримо о томе да га је известан број људи овластио да дела у њихово име. Онога тренутка када ишчезне група из које је потекла моћ (*potestas in populo*, без људи или групе не постоји моћ), 'његове власти' исто тако нестаје" [(1), стр. 44].

„Подршка народа" је оно што „даје моћ институцијама једне земље, а та подршка само је продужетак пристанка који је првобитно и створио законе. Под условима представничке владавине узима се да народ влада онима који њиме управљају. Све политичке установе су манифестације и материјализације моћи; оне окоштавају и пропадају чим престане да их подржава жива моћ народа. То је оно што је мислио Медисон када је рекао 'све владе почивају на мњењу' – изрека која важи за различите облике монархије ништа мање него за демократије" (стр. 41).

Начин на који је овде схваћена моћ везује је за традицију и речник чије порекло Хана Арент налази у Грчкој и Риму; за ту традицију, република се заснива на владавини закона, која сама почива на „моћи народа" (стр. 40). У овој перспективи моћ се одваја од „односа заповедања и покоравања" (стр. 40) и „питања господарења" (стр. 44). Моћ је

консензуална: њој „не треба никакво оправдање јер је својствена самом постојању политичких заједница; оно што јој је поребно је легитимност ... Моћ се јавља свуда где се људу удружују и заједнички делају, али њена легитимност потиче из првобитног удруживања пре него из било које радње која је затим уследила" (стр. 522). *Насиље* је, напротив, инструментално средсво за постизање циља, али „никада неће бити легитимно" (стр. 52). „Далеко од тога да буде средство за постизање циља", моћ „је управо услов који омогућава групи људи да мисли и дела служећи се категоријом средство–циљ" (стр. 51).

Сврха ових двеју прилично сличних дефиниција моћи које дају Парсонс и Хана Арент јесте да се учине уверљивим општи теоријски оквири њихових аутора. У Парсонсовом случају повезивање моћи с ауторитативним одлукама и колективним циљевима подржава његову теорију да је друштвена интеграција заснована на вредносној сагласности тиме што прикрива читав низ проблема којима се, управо под рубриком „моћ", баве такозване принудне теорије. Појаве принуде, експлоатације, манипулације и тако даље, на основу произвољне дефиниције престају да буду појаве моћи – и, као последица, нестају са теоријске слике. Ово је врло добро уочио Ентони Гиденс:

„Две очигледне чињенице, да ауторитативне одлуке врло често служе посебним интересима и да најоштрији сукоби у друштву воде порекло из борби за моћ, по дефиницији се искључују из разматрања – бар као појаве које су везане за 'моћ'. Концептуализација моћи коју даје Парсонс омогућава му да пренесе читаво тежиште своје анализе са моћи као односа између појединца или група на моћ као 'системско својство'. Да колективни 'циљеви', па чак вредности које леже иза њих, могу да буду резултат 'компромисног поретка' сазданог на сукобима између страна које поседују неједнаку моћ, у потпуности се занемарује, јер за Парсонса 'моћ' већ претпоставља постојање колективних циљева" [(16), стр. 265].

На сличан начин, у случају Х. Арент концептуализација моћи треба да учини уверљивом одбрану њене концепције „*res publica*, јавне ствари", на коју људи пристају и у којој се „понашају ненасилно и расправљају рационално", и њено противљење свођењу „јавних послова на питање господарења" и успостављању појмовне везе између моћи и силе и насиља. „Говорити о ненасилној моћи", пише она, „у ствари је плеоназам" [(1), стр. 56]. Разликовања која прави омогућавају Х. Арент да износи тврдње као што су: „тиранија је дакле, као што је говорио Монтескје, најнасилнији и најмоћнији облик владавине" (стр. 41); „Тамо где се моћ распала, револуције су могуће, али не и нужне" (стр. 49); „Чак и најдеспотскија владавина за коју знамо, владавина господара над робовима који су увек били бројчано надмоћнији, није почивала на ефектнијем средству принуде као таквом већ на ефектнијој организацији моћи – то јест, на организованој солидарности господара" (стр. 50); „На-

сиље може увек да уништи моћ; из револверске цеви рађа се најефикаснија заповест, коју прати тренутна и савршена послушност. Оно што се из ње не може никада родити је моћ" (стр. 53); „Моћ и насиље су супротности; тамо где је једна апсолутни владар, друга је одсутна. Насиље се јавља када је моћ угрожена, али препуштено самом себи оно на крају доводи до нестајања моћи" (стр. 56).

Ове концептуализације моћи могу се рационално бранити. Међутим, теза ове књиге је да оне из два разлога имају мању вредност од оне која је овде изнесена.

Прво, оне су убеђивачке редефиниције моћи, које су ревизионистичке и несагласне с централним значењима моћи како се она традиционално схватају, и с ваздашњим интересовањима оних који проучавају моћ. Оне се усредсређују на израз „моћ да", занемарујући „моћ над". Тако долазимо до тога да моћ означава „способност" или „средство" а не однос. У складу с тим, конфликтни аспект моћи – чињеница да се она користи *над* људима – потпуно се губи из вида.[13] А с њим нестаје и оно што представља средишну ствар када се проучавају односи моћи – интерес за покушаје (успешне или не) да се обезбеди повиновање других савлађивањем или избегавањем њихових отпора.

Друго, сврха тих дефиниција је, као што смо видели, да се подрже одређена теоријска становишта; али све што се може рећи помоћу њих може се рећи јасније помоћу појмовне схеме коју овде предлажемо, а да се тиме не прикрију (централни) аспекти моћи који за њих по дефиницији не постоје. Тако, на пример, Парсонс приговара идеји да је моћ појава која се одликује „нултим збиром" и позива се не аналогију са стварањем кредита у привреди, тврдећи да се употребом моћи, рецимо када поданици имају оправдано поверење у своје владаре, могу постићи циљеви које сви желе и од којих сви имају користи. У одбрану овог гледишта речено је да „у сваком типу групе, постојање дефинисаних положаја 'вођства' заиста 'ствара' моћ која се може употребити за постизање циљева жељених од стране већине чланова групе" [(16), стр. 263]. На сличан начин, Хана Арент жели да каже да чланови групе који заједнички делају користе моћ. Према појмовној схеми коју овде предлажемо, сви овакви случајеви сарадње, где појединци или групе утичу једни на друге не значајан начин а да међу њима не постоји сукоб интереса, биће идентификовани као случајеви „утицаја", али не и као случајеви „моћи". Све што Парсонс и Хана Арент желе да истакну о консензуалном понашању моћи ће и даље да се каже, али ће моћи да се каже и све оно што желе да искључе из језика моћи.

Можда ће бити корисно да сад предочим појмовну мапу (*слика* 1) моћи и сродних појава (свих типова „значајног утицања") – мапу која у најопштијим цртама следи поменуту типологију Бакрака и Бараца. Сама ова мапа, сувишно је рећи, суштински је спорна – и, још одређеније, мада је њена сврха да анализира и ситуира појам моћи базичан за једнодимензионално, дводимензионално и тродимензионално схватање моћи, ја не желим да тврдим да би она нужно била прихватљива за све присталице тих трију схватања. Разуме се, један разлог за ово је тај што је она дата из угла тродимензионалног схватања, које укључује друга два и, према томе, иде даље од њих.

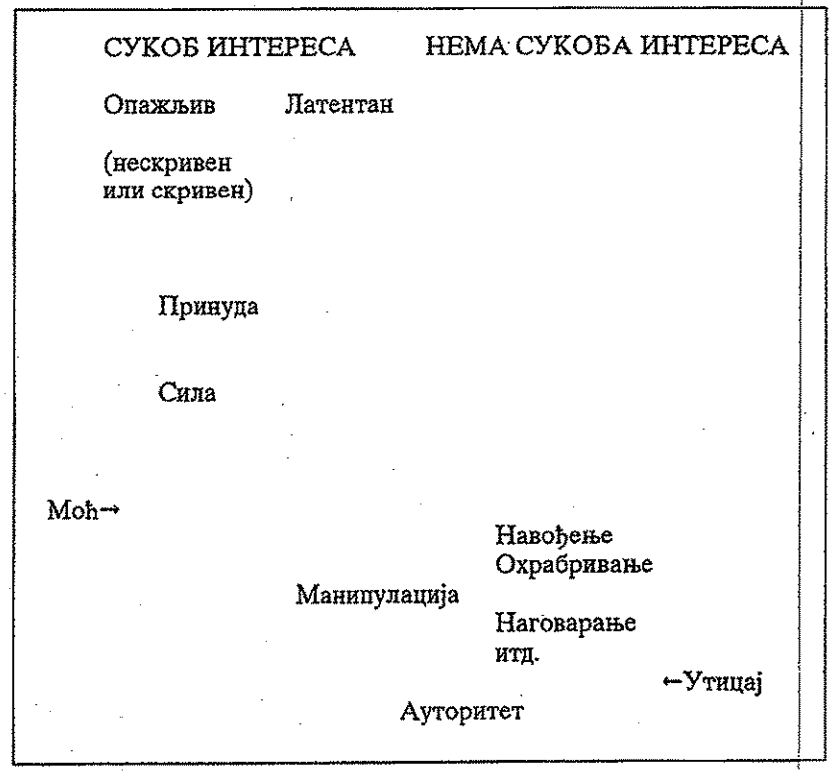

Слика 1

Видимо да према схеми са *слике 1* моћ може, али не мора да буде, облик утицаја – зависно од тога да ли постоје санкције, док утицај и ауторитет могу, али не морају да буду облици моћи – зависно од тога да ли постоји сукоб интереса. Консензуални ауторитет где нема никаквог сукоба интереса, према томе, није облик моћи.

Овде нећемо да на задовољавајући начин говоримо о питању да ли је рационално наговарање облик моћи и утицаја. Но, ипак ћу рећи да сам склон да одговорим и „да" и „не". „Да", зато што је рационално наговарање облик значајног утицања: *А* постиже (проузрокује) да *Б* чини

[13] Тако за Парсонса „моћ коју има *А* над *Б*-ом" постаје „право" првенства приликом доношења одлука.

или мисли нешто што иначе на би мислио или чинио. „Не" зато што *Б* аутономно прихвата *А*-ове разлоге, тако да смо склони да кажемо да за промену код *Б*-а није одговоран *А* него *А*-ови разлози или *Б*-ово прихватање тих разлога. Изгледа ми да смо овде суочени с фундаменталном (кантовском) антиномијом између узрочности, с једне, и аутономије и ума, с друге стране. Не видим како би се ова антиномија могла разрешити: овде смо једноставно изложени деловању међусобно противречних појмовних тенденција.

Могло би се даље питати да ли *А* може да користи своју моћ над *Б*-ом у *Б*-овом правом интересу. То јест, претпоставимо да постоји сукоб између *А*-ових и *Б*-ових преференција, али да су *А*-ове преференције у *Б*-овом правом интересу. На ово питање могућа су два одговора: (1) да *А* може да користи „краткорочну моћ" над *Б*-ом (уз опажљив сукоб интереса), али да ако, и када, *Б* увиди шта су његови прави интереси, односа моћи нестаје: он се сам поништава; или (2) да сви или готово сви облици планиране или успешне контроле *А*-а над *Б*-ом, када *Б* протестује или пружа отпор, представљају повреду *Б*-ове аутономије; да је његова аутономија у *Б*-овом правом интересу; и да отуда такво коришћење моћи не може бити у *Б*-овом правом интересу. Први одговор очигледно се може злоупотребити, јер као да отвара пут патерналистичком оправдању тираније, док други даје анархистичку одбрану против ње, која све, или готово све, случајеве утицаја претвара у моћ. Мада ми други одговор изгледа привлачан, склон сам да прихватим први, чије се тешкоће могу отклонити инсистирањем на емпиријској основи идентификовања правих интереса. Њих не идентификује *А неко Б*, бирајући под условима релативне аутономије и, нарочито, независно од *А*-ове моћи – на пример, у условима демократске партиципације.[14]

Моћ и интереси

У претходном поглављу дефинисао сам појам моћи тако што сам рекао да *А* користи своју моћ над *Б*-ом када утиче на *Б*-а на начин супротан *Б*-овим интересима. Но, појам „интереса" несводљиво је вредносан појам [вид. (8) и (5)]: ако кажем да је нешто у вашем интересу, тиме прећутно тврдим да на то *prima facie* имате право, а ако кажем да је „мера политике *x* у *А*-овом интересу" то представља *prima facie* оправдање те мере. Уопште узев, говорити о интересима отвара пут доношењу нормативних судова моралног и политичког карактера. Тако није нимало чудно што се различите концепције о томе *шта су* интереси налазе у вези с различитим моралним и политичким становиштима. Врло грубо, могло би се рећи да либерал узима људе онаквима какви јесу и примењује на њих принципе који се тичу жеља, везујући њихове интересе за оно што они желе или преферирају, за њихове преференције у погледу мера политике како се оне испољавају кроз њихову политичку партиципацију.[15] Реформист, који види да политички систем не придаје једнаку тежину жељама свих људи и то осуђује, такође везује интересе људи за оно што они желе или преферирају, али допушта да се то понекад показује на посредније и политички још неисказане начине – у облику потиснутих, пригушених или прикривених жеља и преференција. Радикал, међутим, тврди да и саме жеље људи могу бити производ система који делује против њихових интереса и, у таквим случајевима, везује њихове интересе за оно што би они желели и преферирали када би били у стању да бирају.[16] Сва тројица из читаве класе актуелних и потенцијалних жеља издвајају одређену област и узимају је за релевантан предмет своје моралне оцене. Једном речи, тврдим да једнодимензионално схватање моћи претпоставља либералну концепцију интереса, дводимензионално схватање реформистичку концепцију интереса, а тродимензионално схватање радикалну концепцију интереса. (И мислим да свако схватање моћи почива на некој нормативној специфичној концепцији интереса.)[17]

Поређење трију схватања

Сада прелазим на разматрање јаких и слабих страна трију схватања моћи која сам оцртао.

Предности децизионистичког или једнодимензионалног схватања моћи очигледне су и често су биле истицане: служећи се тим схватањем, плуралисти су, да поново цитирамо Мерелмана, „проучавали стварно понашање, наглашавали операционалне дефиниције и откривали чињенице" [(20), стр. 451]. Међутим, невоља је у томе што су на тај начин, проучавајући доношење важних одлука унутар заједнице, они једноставно преузимали и репродуковали фаворизовање својствено систему који су изучавали. Анализирајући одлуке о урбаном развоју, јавним

[14] За ову последњу тврдњу вид. објављене и будуће радове Питера Бакрака.

[15] Вид. Brian Barry, *Political Argument*, London, Routledge & Kegan Poul, 1965. и ауторов коментар у "Varieties of Political Philosophy", *Political Studies*, 15 (1967), стр. 55–59.

[16] Упор. Конолијеву "приближну" дефиницију правих интереса: „Мера политике *x* више је у *А*-овом интересу него мера политике *y* ако би *А*, када би могао да искуси *последице* обеју мера, *изабрао x* као исход који би њега самог више задовољио" [(8), стр. 472]. И ја повезујем праве интересе с (релативном) аутономијом и избором. Разуме се, сада би било потребно ући у исцрпније разматрање природе и услова аутономије (и њеног односа с друштвеном детерминисаношћу). За прве кораке у овом правцу, вид. ауторов *Individualism*, 8, 18. и 20. поглавље.

[17] Вид. ауторов рад "Relativism: Cognitive and Moral", *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary Volume, 48 (1974).

школама и политичким наименовањима, Дал успева доста да нам каже о *разуђености* моћи одлучивања у Њу Хевну. Он показује да су три области питања независне једна од друге и да, углавном, различити појединци имају моћ у различитим областима, тако да ниједна група појединаца, а то значи и никаква јединствена елита, нема моћ одлучивања која би се протезала на различите области питања. Он затим тврди да је процес доношења одлука осетљив на преференције грађана зато што изабрани политичари и функционери који у њему учествују антиципирају резултате будућих избора. Не би требало, пише он, „потценити *посредан* утицај који бирачи могу да врше на одлуке лидера путем избора" [(12), стр. 101]: мало је вероватно да ће лидери дуго игнорисати неко питање које је важно за бираче. Тако Дал представља плуралистичку политику као истовремено разуђену и отворену: „Независност, приступачност и хетерогеност различитих сегмената политичког слоја готово јамче да ће свака незадовољна група наћи своје заговорнике међу политичким слојем" (стр. 93), пише он. Али разуђеност и отвореност о којима говори Дал могу бити сасвим некарактеристичне ако се моћ користи унутар система да би се одлучивање ограничило на прихватљива питања. Појединци и елите могу деловати одвојено када доносе прихватљиве одлуке, али зато могу деловати заједнички – па чак и уопште не деловати – на такав начин да неприхватљива питања остану искључена из политике, спречавајући тиме систем да постане разуђенији него што тренутно јесте. „Политичка заједница", речено је, „која је по свом доношењу одлука плуралистичка, може по свом доношењу неодлука да буде јединствена" [(9), стр. 179]. Децизионистички метод нам не дозвољава да узмемо у обзир ову могућност. Дал закључује да свака незадовољна група може да продре у систем, али он то чини пошто је проучио случајеве успешног продирања: он нигде не говори о покушајима неуспешног продирања. Осим тога, теза да бирачи могу да контролишу лидере путем посредног утицаја може се поставити на главу. Посредан утицај може деловати и тако да спречи политичаре, функционере и друге да говоре о питањима или предлозима за које се зна да су неприхватљиви за неку групу или институцију у заједници. Он може да служи интересима елите, а не само интересима читавог бирачког тела. Једном речи, једнодимензионално схватање моћи није у стању да открије мање видљиве начине на које плуралистички систем може да фаворизује одређене групе на рачун осталих.

Дводимензионално схватање омогућава нам до извесне мере да то откријемо – што је већ само по себи значајан корак напред – али оно се ограничава на проучавање ситуација где се мобилизација у циљу фаворизовања може приписати одлукама појединаца које доводе до тога да се постојећа незадовољства (нескривена или скривена) спрече да постану спорна питања унутар политичког процеса. Ово, чини ми се, у великој мери објашњава неуверљивост и неадекватност Бакракове и Барацове студије о сиромаштву, расним односима и политици у Балтимору. Њихова студија у ствари се своди на опис различитих одлука градоначелника и разних пословних лидера које су имале да спрече – путем одређених наименовања, организовања специјалних јединица да се не би сувише заоштрило питање сиромаштва, подржавања извесних социјалних мера, итд. – да још неискристалисани захтеви балтиморских црнаца постану политички опасна питања, уз опис начина на који су црнци продрли у политички живот кроз отворену борбу, па и уличне нереде. Анализа остаје површна управо зато што се ограничава на проучавање индивидуалних одлука донесених да потенцијално опасни захтеви не би прерасли у политичку опасност. Дубља анализа не би мимоишла сложене и рафиниране начине путем којих су *неактивности* лидера и притисак самих институција – политичких, индустријских и образовних – успевали да тако дуго искључују црнце из балтиморске политике; и, штавише, успевали дуго да они и не желе да уђу у њу.

Тродимензионално схватање омогућава нам да дамо такву анализу. Другим речима, оно нам ставља у изглед озбиљна социолошка, а не више само индивидуална психолошка објашњења начина на који политички системи спречавају да захтеви постану политичка питања, па чак и да се уопште постављају. Плуралисти су често износили класичан приговор овом поступку: како се може проучавати – да и не говоримо о објашњавању – оно што се не догађа. Ползби пише:

> „ ... тврди се да недогађаји чине значајнији део политике него догађаји везани за доношење политичких мера. Ово је тип исказа који може да делује привлачно и плаузибилно, а у ствари поставља непремостиве препреке истраживању. Право стање убрзо ће нам се открити ако се сложимо да су недогађаји много важнији од догађаја и упитамо који су то недогађаји које треба сматрати најзначајнијим у заједници. Свакако не сви. За сваки догађај који се одиграва (без обзира на то како дефинисан) мора постојати бесконачно много варијаната. Које недогађање онда треба сматрати значајним? Један задовољавајући одговор могао би да гласи: оне исходе које је желео знатан број актера у заједници, али који нису остварени. Уколико људи у заједници на неки начин експлицитно теже постизању тих циљева, метод истраживања примењен у Њу Хевну има добре изгледе да их региструје. Потпуно незадовољавајући одговор био би: одређене недогађаје које наводе посматрачи споља без позивања на жеље и активности становника заједнице. Овај одговор је незадовољавајући зато што је очигледно неумесно да од свих могућих неостварених исхода личности споља издвоје одређен број које они сматрају важним, док сами грађани заједнице то не чине. Овакав приступ врло вероватно би прејудицирао исход истраживања" [(30), стр. 96–97].

На сличан начин, Волфингер тврди да „бескрајна разноликост могућих неодлука ... открива прилагодљивост ове идеје различитим идеолошким становиштима" [(37), стр. 1078]. Осим тога, претпоставимо да неко предложи „теорију политичких интереса и рационалног понашања" која би спецификовала како би се људи понашали у одређеним ситуа-

цијама уколико би били препуштени сами себи и позове се на њу да би подржао тезу да треба приписати коришћењу моћи то што се они нису понашали на тај начин. У том случају, тврди Волфингер, немамо никаквог начина да одлучимо која је од двеју могућности тачна: да је било коришћења моћи или да је предложена теорија погрешна (стр. 1078).

Прво што треба рећи против ових наизглед јаких аргумената јесте да методолошке тешкоће прелазе на чињеничку тврдњу. Зато што је тешко или чак немогуће показати да је у датој ситуацији коришћена моћ, не следи да смемо да закључимо да није било коришћења моћи. Но, и још важније, не верујем да је немогуће идентификовати коришћење моћи.

Шта је коришћење моћи? Шта значи користити моћ? Када је ближе погледамо, показује се да су изрази „коришћење моћи" и „користити моћ" проблематични барем на два начина.

Прво, они у свакодневној употреби имају конотацију која је двоструко неприкладна: понекад се претпоставља да су то изрази који су по свом значењу и индивидуалистички и интенционални, односно они као да сугерирају да је коришћење моћи ствар појединаца који свесно делују да би утицали на друге. Има људи који се осећају нелагодно када треба рећи било да групе, институције или колективна тела „користе" моћ, било да појединци или колективна тела чине то несвесно. Ово је занимљив случај индивидуалистичких и интенционалних претпоставки уграђених у сам језик – али то само по себи не представља никакав разлог да те претпоставке прихватимо. Ја ћу у даљем излагању одбацити ове претпоставке и говорићу о коришћењу моћи без обзира на то да ли је користе појединци или групе, институције итд., и без обзира на то да ли је оно свесно или не. Негативно оправдање за ову ревизију употребе јесте да нема ниједне друге речи која би била адекватна (тако, „служити се моћи" једва да се разликује од „користити моћ"); позитивно оправдање даћу у даљем излагању.

Други начин на који је израз „користити моћ" проблематичан везан је за то што прикрива једну занимљиву и важну двосмисленост. Већ сам поминао Далову дефиницију коришћења моћи, према којој *А* користи моћ када постиже да *Б* учини нешто што он не би учинио. Међутим, ова формулација сувише је једноставна.

Претпоставимо да *А* *нормално* може да утиче на *Б*-а. То значи претпоставити, на позадини оног што се узима да је ситуација која се нормално развија, да ће *А*, ако учини *х*, постићи да *Б* учини оно што иначе не би учинио. Овде је *А*-ова радња, *х*, *довољна* да постигне да *Б* учини оно што иначе не би учинио. Међутим, претпоставимо да је исто то тачно и за неко друго лице, *Аш*. И оно може нормално да утиче на *Б*-а: његова радња, *у*, такође је довољна да постигне да *Б* учини оно што он не би иначе учинио, на потпуно исти начин. Претпоставимо сад да и *А* и *Аш* истовремено делају у односу на *Б*-а и да *Б* измени своје понашање на очекивани начин. Овде је јасно да је *Б*-ово понашање надређено терминисано: и *А* и *Аш* утицали су на *Б*-а тиме што су „користили моћ", али исход је исти као онај до којег би дошло да је било један, било други сам утицао на њега. У овом случају беспредметно је питати који је од њих двојице довео до промене, то јест, који је од њих двојице условио исход: обојица су то учинили. Обојица су у извесном смислу „користили моћ" – то јест, моћ *довољну* да доведе до исхода, мада не можемо рећи ни за једног ни за другог да је *он* условио исход. Назовимо ово значење „коришћења моћи" *оперативним* значењем.

Супротставимо овај случај случају у којем *А* стварно условљава исход: то јест, на позадини ситуације која се нормално развија, *А*, чинећи *х*, стварно постиже да *Б* учини оно што иначе не би учинио. Овде је *х*, узрок који се уплиће и нарушава нормалан ток догађаја – за разлику од првог, наддетерминисног случаја где, *ex hypothesi*, постоје *два* довољна услова која се уплићу, тако да се ни за један, управо из присуства другог, не може рећи да је он „условио исход": ту је сам нормалан ток догађаја нарушен уплитањем другог довољног услова. Насупрот томе, у другом случају може се рећи да је *А*-ово уплитање условило исход. Назовимо значење „коришћење моћи" *ефективним* значењем.

(Није некорисно подвући још једно разликовање, које се тиче тога *како А* условљава исход. *А* жели да *Б* учини одређену ствар, али, користећи над њим ефективну моћ, он може успети да измени *Б*-ово понашање на много начина. Само у случају где *Б*-ова промена понашања одговара *А*-овим жељама, то јест где *А* обезбеђује *Б*-ово повиновање, можемо с правом да говоримо о *успешном* коришћењу моћи: овде „утицање" постаје „контрола". Бакрак и Барац се, додајмо, искључиво баве овим случајем успешног коришћења моћи или обезбеђења повиновања. Успешно коришћење моћи може се схватити као подврста ефективног коришћења моћи – мада би се могло тврдити да тамо где оперативно коришћење моћи доводи до повиновања такође имамо посла с једним /неодређеним/ обликом њеног успешног коришћења.)

Сада можемо прећи на анализу оног што је садржано у идентификовању једног случаја коришћења моћи. Приписати коришћење моћи повлачи, поред осталог, двоструку тврдњу да *А* дела (или не дела) на одређени начин и да *Б* чини оно што иначе не би учинио (овде користим термин „чинити" у врло широком занчењу које обухвата „мислити", „желети", осећати", итд.). У случају ефективног коришћења моћи, *А* постиже да *Б* учини оно што иначе не би учинио; у случају оперативног коришћења моћи, *А* заједно с једним или више других довољних услова постиже да *Б* учини оно што иначе не би учинио. Отуда, уопште узев, приписати коришћење моћи (а то, разуме се, важи и за Дала и за друге плуралисте) увек подразумева релевантан противчињенички исказ да би (да није било *А*-а, или да није било *А*-а заједно с било којим довољним условима) *Б* учинио нешто друго, рецимо *б*. То је један од разлога што толико мислилаца (погрешно) инсистира на томе да је стваран, опажљив сукоб битан за моћ (мада без сумње постоје и други теоријски,

па и идеолошки разлози). Јер овакав сукоб, да тако кажемо, сам даје релевантан противчињенички исказ. Ако се *А* и *Б* налазе у сукобу један с другим, с тим што *А* жели *а*, а *Б* жели *б*, ако *А* однесе превагу над *Б*-ом, можемо претпоставити да би *Б* иначе учинио *б*. Тамо где нема опажљивог сукоба између *А*-а и *Б*-а морамо дати друге разлоге у прилог релевантном противчињеничком исказу. То јест, морамо дати друге, посредне, разлоге у прилог томе да би, да *А* није делао (или не делао) на одређени начин – и да, у случају оперативне моћи, нису били оперативни и други услови – *Б* мислио и делао друкчије него што стварно мисли и дела. Једном речи, морамо да оправдамо наше очекивање да би *Б* мислио или делао друкчије; и морамо, исто тако, да спецификујемо средство и механизам путем којег је *А* спречио, односно делао (или се уздржао од делања) на начин довољан да спречи да *Б* то учини.

Немамо никаквог разлога да претпоставимо да је у начелу немогуће подржати било једну, било другу тврдњу – мада не тврдим да је то лак задатак. Да бисмо то учинили, неопходна је анализа која је много дубља од већине анализа моћи у савременој политичкој науци и социологији. На срећу, књига Метјуа Кренсона, *Неполитика загађења ваздуха: студија о доношењу неодлука у градовима* (9) пружа добар пример како би требало приступити том задатку. Могло би се рећи да теоријски оквир ове књиге лежи на граници дводимензионалног и тродимензионалног схватања моћи: ја је видим као озбиљан покушај да се емпиријски примени прво схватање, с неким елементима другог. Из тог разлога, она представља стваран теоријски напредак у емпиријском проучавању односа моћи.

Кренсон експлицитно покушава да нађе начин којим би објаснио „ствари које се не дешавају", под претпоставком да „прави предмет истраживања није политичка активност него политичка неактивност" (стр. VII, 26). Зашто питање загађења ваздуха, пита се он, није у једним америчким градовима постављено тако рано и тако успешно као у другим? Другим речима, његов циљ је да „открије зашто многи градови и вароши у Сједињеним Државама нису направили политичко питање од свог проблема загађења ваздуха" (стр. VII) и да на тај начин расветли природу локалних политичких система – а нарочито њихову „приступачност". Он најпре показује да се разлике у приступу загађењу на могу приписати искључиво разликама у самом нивоу загађености или социјалним карактеристикама становништва. Он, затим, исцрпно разматра случај два суседна града у Индијани, оба подједнако загађена и са сличним становништвом, од којих се један, источни Чикаго, решио да очисти свој ваздух 1949, док је други, Гери, задржавао дах све до 1962. Сажето речено, његово објашњење разлике састоји се у томе да је Гери тип града којим доминира једна компанија (*U.S. Steel*) и који има јаку партијску организацију, док је у источном Чикагу, у тренутку доношења прописа о контроли загађења ваздуха, било више компанија за челик и није постајала никаква јака партијска организација.

Кренсонова теза (коју он исцрпно и уверљиво документује) јесте да је *U.S. Steel*, који је изградио Гери и омогућио његов просперитет, дуго успешно спречавао да се питање загађења уопште постави, ослањајући се на антиципиране реакције условљене репутацијом компаније да има велику моћ, да је затим неколико година осујећивао покушаје да се питање постави и да је, када је пропис против загађења најзад донесен, извршио одлучујући утицај на његову садржину. Осим тога, компанија је све ово постигла не делајући и не појављујући се на политичкој сцени. „Сама репутација да има велику моћ, неподржана корацима у којима би се моћ испољавала" била је „довољна да онемогући да загађен ваздух постане спорно питање" (стр. 124); а када је то коначно постао (углавном захваљујући претњи федералних и државних органа да ће интеревенисати), „*U.S. Steel* је утицао на садржину прописа о загађењу а да није предузео никакве мере, погазивши тако плуралистички аксиом да политичка моћ припада политичким актерима" (стр. 69-70). *U.S. Steel* је, доказује Кренсон, вршио утицај „с места изван области опажљивог политичког понашања ... Мада се корпорација врло директно уплитала у рад градских политичара који су се бавили проблемом загађења ваздуха, она је ипак била у стању да утиче на ширину и правац њихових дискусија" (стр. 107). Он пише:

> „Активисти који су се у Герију борили против загађења дуго нису успевали да постигну да *U.S. Steel* заузме јасно становиште. Сећајући се тешких дана распри о загађеном ваздуху, један од њих је поменуо да извртавање највеће индустријске компаније у граду као одлучујући фактор који је осујетио прве покушаје да се донесе пропис о загађењу ваздуха. Функционери компаније, рекао је он, само би саосећајно климали главом, 'слажући се да је загађење ваздуха ужасно и потапшали би вас по рамену. Али никад нису хтели ништа да ураде у једном или другом смислу. Да смо само имали праву борбу, можда смо нешто и могли да постигнемо!' Оно што *U.S. Steel* није урадио вероватно је било важније по то како се развијало питање загађења ваздуха у Герију него оно што је урадио" (стр. 76–77).

С исцрпног разматрања ова два случаја, Кренсон затим прелази на упоредну анализу података из интервјуа с политичким лидерима педесет једног града како би проверио хипотезе до којих је дошао проучавајући Гери и источни Чикаго. Сажето речено, његови су закључци да „питање загађења ваздуха највероватније неће добити у градовима где индустрија ужива репутацију да има велику моћ" (стр. 145) – и да су „тамо где се индустрија не изјашњава о загађеном ваздуху могућности за решавање питања загађења по својој прилици смањене" (стр. 124). Исто тако, постојање јаке и утицајне партијске организације негативно ће деловати на питање загађења јер је мало вероватно да ће захтеви за чистим ваздухом уродити оном врстом плодности којој теже америчке партијске машине – мада ће тамо где индустрија има репутацију да је врло моћна постојање јаке партије повећати изгледе за решавање питања

загађења, јер ће партија настојати да купи за себе утицај индустрије. На општем плану, Кренсон брани плаузабилну тезу да је контрола загађења добар пример колективног добра чији су специфични трошкови концентрисани на индустрију: тако ће противљење индустрије бити јако, док ће подршка контроли загађења бити релативно слаба, зато што су користи од ње дифузне и, по свој прилици, не много привлачне за партијске лидере заокупљене куповањем и продавањем утицаја. Осим тога, Кренсон на врло занимљив начин полемише са плуралистима, тврдећи да су политичка питања најчешће међусобно повезана; и да на тај начин једна колективна питања најчешће подржавају друга, и обрнуто. „Подржавајући једну тачку политичког дневног реда, грађански активисти могу тако довести до тога да се потисну друге" (стр. 107):

> „Тамо где су пословни и индустријски развој у средишту пажње заједнице проблем загађеног ваздуха највероватније ће бити занемарен. Важност једног питања изгледа повезана с потискивањем другог, и постојање те везе доводи у питање плуралистичко гледиште да различита политичка питања најчешће настају и нестају независно једна од других" (стр. 165).

Кренсонова општа теза јесте да „подручје доношења одлука има политички наметнуте границе", које су такве да се „активност доношења одлука каналише и усмерава процесом доношења неодлука" (стр. 178). Другим речима, плурализам није „никаква гаранција политичке отворености и народног суверенитета"; а ни проучавање одлучивања и постојања „видљиве разуђености" неће нам ништа рећи о „оним групама и питањима који су можда искључени из политичког живота једног града" (стр. 181).

Већ сам рекао како ми се чини да теоријски оквир Кренсонове анализе лежи на граници дводимензионалног и тродимензионалног схватања моћи. На први поглед, то је дводимензионална студија о доношењу неодлука *a la* Бакрак и Барац. С друге стране, Кренсон на три начина почиње да превазилази њихово становиште (како је оно изнесено у њиховој књизи). Прво, он не интерпретира доношење неодлука бихевиористички, као нешто што се манифестује само у одлукама (отуда наглашавање неактивности – „Оно што *U.S. Steel* није учинио ..."); друго, његова анализа је неиндивидуалистичка и узима у обзир институционалну моћ;[18] и треће, он разматра начине на које се, коришћењем те моћи, спречава да захтеви буду постављени. Тако,

[18] С друге стране, чињеница да се Кренсон користи репутацијама да би лоцирао моћ наводи га да се усредсреди на *моћнике* индустријалаца, политичких лидера, итд. и да тако изгуби из вида „могућност безличнијих, структуралних и систематских објашњења", рецимо тезом да су „извесни облици градске власти у Сједињеним Државама недовољно оспособљени да се суоче с овим питањем" загађења ваздуха (К. Њутн, приказ Кренсона, *op. cit.*, *Political Studies*, 20 (1972), стр. 487).

> „Локални облици политичког живота и локална политичка пракса могу чак да делују на способност грађана да неко дифузно незадовољство претворе у експлицитан захтев. Једном речи, постоји нешто слично неизреченој идеологији у политичким институцијама, чак и у онима које су наизглед најотвореније, нејеластичније и најмање чврсто организоване – идеологији у том смислу да подржава селективно перципирање и испољавање друштвених проблема и сукоба..." (стр. 23).

На тај начин, „локалне политичке институције и лидери могу да... врше приличну контролу над оним што ће људи одабрати као предмет своје бриге и над тим колико ће јој снажно давати израза" (стр. 27): сужено подручје за доношење одлука може да „заустави развој политичке свести у локалној средини" тиме што ће мањинска мишљења остати мишљења мањина и што ће се „мањинама (одузети) могућност да прерасту у већине" (стр. 180–181).

Кренсонова анализа оставља снажан утисак зато што испуњава двоструки захтев који сам поминуо: имамо добрих разлога да очекујемо, под осталим једнаким условима, да би људи радије изабрали да их не трују (нарочито ако претпоставимо да контрола загађења не значи нужно незапосленост) – чак и тамо где они и не морају дати израза тој преференцији; и уверљиво се документују начини на које су институције, и посебно *U. S. Steel*, углавном неактивношћу, спречиле да интерес грађана да не буду тровани уроди акцијом (мада би се у потпунијем објашњењу морали поменути и други фактори, институционални и идеолошки). Тако су подржани и релевантни противчињенички искази и дата идентификација механизма моћи.

Тешкоће

Међутим, хтео бих да завршим у мање оптимистичком тону, указујући на две тешкоће које су специфичне за тродимензионално схватање моћи. Прва је како оправдати релевантни противчињенички исказ; друга, како идентификовати механизам или процес наводног коришћења моћи.

Пре свега, оправдати релевантни противчињенички исказ није увек лако ни тако једноставно као у случају загађења ваздуха у Герију. Неколико одлика тог случаја не мора се јављати у другим. Прво, вредносни суд имплицитан у спецификацији интереса који имају грађани Герија да их не трују тешко да би могао да буде оспорен – јер почива, као што каже Кренсон, на „мишљењу посматрача о вредности људског живота" (стр. 3). Друго, емпиријска хипотеза да би ти грађани, када би могли да бирају или били боље обавештени, радије изабрали да их не трују више је вероватна (под претпоставком да та алтернатива не би повлачила повећање незапослености). И треће, Кренсонова студија даје упоредне податке који подржавају тврдњу да су, под друкчијим

условима где није деловала наводна моћ доношења неодлука или где је деловала у мањој мери, људи са сличним социјалним карактеристикама стварно тако и изабрали и спровели одговарајућу меру, односно учинили то да смање тешкоће.[19]

Међутим, понекад је изузетно тешко оправдати релевантни противчињенички исказ. Смемо ли увек да претпоставимо да би жртве неправде и неједнакости тежиле правди и једнакости само када се против њих не би користила моћ? Шта је с културном релативношћу вредности? Зар није ова претпоставка један облик етноцентризма? Зашто не рећи да је пристанак на вредносни систем који „ми" одбацујемо, на пример на ортодоксни комунизам или кастински систем, случај стварне сагласности око друкчијих вредности. Но, чак ни овде емпиријска подршка није недостижна. Није немогуће доћи до сведочанства – које, по природи ствари, мора бити посредно – у прилог тврдњи да у датом случају наводна сагласност није стварна него наметнута (мада ће постојати и мешовити случајеви, у односу на различите групе и различите компоненте вредносног система).

Где треба тражити овакво сведочанство? У *Затворским белешкама* Антонија Грамшија постоји једно врло занимљиво место које се односи на ово питање. Грамши указује на контраст између „мисли и акције, тј. на коегзистенцију двају схватања света; једног које се прихвата на речима и другог које се испољава у стварном деловању" [(17), стр. 326]. Тамо где се тај контраст јавља „у животу великих маса", пише Грамши, он „не може а да не буде израз дубљих контраста друштвеноисторијског реда". Он значи да дата друштвена група, макар само у зачетку, има сопствено схватање света; схватање које се испољава у делању, али само повремено и у краткотрајним проблесцима – када група делује као органски тоталитет. Али, иста та група је, из покорности и интелектуалне подређености, примила схватање које није њено, већ је позајмљено од друге групе; то друго схватање она прихвата на речима и верује да га следи, јер га и следи у 'нормалним временима' – када њено понашање није самостално и аутономно него покорно и подређено" (стр. 327).[20]

Мада не морамо прихватити Грамшијево приписивање „сопственог погледа на свет" друштвеној групи, може бити врло поучно (ако не и конклузивно) посматрати како се људи понашају када времена нису „нормална" – када (*ex hypothesi*) „покорности и интелектуалне подређености" више нема, или има много мање, када је апарат моћи уклоњен или ослабљен. Сам Грамши даје пример „судбине религије и цркава":

[19] Међутим, треба рећи да су његове статистичке корелације прилично слабе (најјача износи 0,61, а већина се налази између 0,2 и 0,4). Стриктно говорећи, Кренсон само формулише врло плаузибилне хипотезе, које његови подаци не обезнажују, али их и не подржавају у значајној мери.

[20] Обратимо пажњу на то како се Грамши овде ослања на идеју аутономије.

„Религија, или одређена црква, одражавају своју заједницу верника (у границама постављеним нужностима општег историјског развоја) уколико стално и организовано хране своју веру, неуморно понављајући своју апологетику, борећи се увек и у свим временима с истом врстом аргумената и држећи хијерархију интелектуалаца који, бар наизглед, дају вери достојанство мисли. Кад год, из политичких разлога, дође до насилног прекида континуитета у односима између цркве и верника, као што се десило у Француској револуцији, губици које је претрпела црква били су непроцењиви" (стр. 340).

Да дамо савремен пример, подсетимо се како су Чеси реаговали на слабљење апарата моћи 1968. године.

Но, сведочанство се може тражити и у „нормалним временима". Ми желимо да откријемо шта су коришћењем моћи људи спречени да учине, а понекад чак и да мисле. Отуда, треба да испитујемо како људи реагују на могућности – или, тачније речено, уочене могућности – да се спасе из подређеног положаја у хијерархијским системима када се те могућности јаве. У овом контексту, подаци о стопама друштвене покретљивости могу добити нов и изузетан историјски значај. Кастински систем често се сматра плаузибилним кандидатом за „случај стварне сагласности око различитих вредности". Међутим, читава недавна дебата о „санскритизацији" говори друкчије. Према Сринивасу, кастински систем „далеко је од тога да буде крут систем у којем је положај сваке касте утврђен за сва времена. Померање је увек било могуће, нарочито у средњим деловима хијерархије. Кроз једну или две генерације, нижа каста је могла да се уздигне до вишег положаја у хијерархији прихватањем вегетаријанства и трезвењаштва и санскритизовањем свог ритуала и пантеона. Једном речи, она би усвајала, колико јој је било могуће, браманске обичаје, обреде и веровања, и изгледа да није било ретко да нижа каста прихвати брамански начин живота, мада је у теорији то било забрањено. Овај процес назван је 'санскритизацијом'."[21]

Сринивас доказује да „економски напредак ... изгледа води санскритизацији обичаја и начина живота групе", док је сама санскритизација условљена „колективном жељом за порастом угледа у очима пријатеља, суседа и ривала" и праћена „прихватањем метода којима се подиже статус групе".[22] Изгледа да овој жељи обично претходи стицање богатства, али и стицање политичке моћи, образовања и вођства могу бити релевантни. Једном речи, чињенице говоре да постоји значајна разлика између „популарне представе" о кастинском систему и кастинског система какав он стварно јесте.[23] Иза онога што спољ лако може да

[21] M. N. Srinivas, *Religion and Society among the Coorgs of South India*, Oxford, Clarendon Press, 1952, стр. 30.

[22] M. N. Srinivas, *Caste in Modern India and Other Essays*, London, Asia Publishing House, 1962, стр. 56–57.

[23] *Ibid.*, стр. 56.

изгледа као вредносна сагласност која посвећује крајње изражену, до у танчине разрађену и стабилну хијерархију у ствари се крије чињеница да ниже касте веома често, ако не и увек, користе уочене могућности да се уздигну у оквиру система.

Могло би се рећи да ово није врло уверљив пример, зато што покретљивост навише у оквиру хијерархијског система подразумева прихватање хијерархије, тако да касте које се санскритизују не одбацују већ усвајају вредносни систем. Али, овде би се могло приметити да је то управо случај јаза између мисли и акције, јер је у теорији забрањено да нижа каста прихвати брамански начин живота а кастински положај уопште сматра се аскриптивним, наследним и непромењивим.

Међутим, могу се навести и друге, мање двосмислене чињенице у вези с индијским кастинским системом које подржавају тврдњу да је интернализација подређеног статуса последица моћи. Узмимо ефекат који је увођење општег права гласа имало на ниже касте и њихово прихватање принципа хијерархије.[24] Или, још карактеристичније, узмимо недодирљиве и „излазе" којима су они прибегавали, нарочито масовно преобраћање у другу веру.[25] У различитим периодима своје историје, недодирљиви су прелазили у ислам,[26] хришћанство и будизам[27] зато што су те религије прокламовале егалитарне принципе и давале наду на спас од кастинске дискриминације.[28]

Тако, закључујем да се, уопште узев, може наћи сведочанство (мада, по природи ствари, оно никада не може бити непобитно) у прилог релевантним противчињеничним исказима који се прећутно подразумевају када се идентификују случајеви коришћења моћи тродимензионалног типа. Могу се предузети кораци да се открије шта би људи иначе урадили.

Како се, да пређем на другу тачку, може идентификовати процес или механизам наводног коришћења моћи ако усвајамо тродимензионално схватање? (Остављам на страну посебне проблеме које поставља идентификовање оперативног коришћења моћи, тј. проблем наддетерминације. То је сасвим засебно питање.) Тродимензионално схватање има три карактеристичне одлике које стављају истраживача пред нарочито тешке проблеме. Прво, као што сам већ покушао да покажем, коришћење моћи може бити везано за неделање пре него за (опажљиво) делање. Друго, оно може бити несвесно (изгледа да то допушта и дводимензионално схватање, али оно истовремено инсистира на томе да су неодлуке *одлуке* – а говорити о несвесним одлукама, без посебног објашњења, изгледа противречно). Треће, моћ могу да користе колективна тела попут група или институција. Испитајмо редом ове три тешкоће.

Прво, неделање. Овде, још једном, имамо недогађај. Штавише, уколико се потискивање потенцијалног питања приписује неделању, имамо *двоструки* недогађај. Како се оваква ситуација може емпиријски идентификовати?

Овде треба најпре запазити да неделање не мора да буде недогађај лишен свих својстава. Уздржати се од делања на известан начин, у датој ситуацији, може лако да има утврдљиве последице уколико је делати на тај начин претпостављена могућност с одређеним последицама. Осим тога, последица неделања може лако да буде још један недогађај, на пример непојављивање неког политичког питања, уколико би, *ex hipothesi*, дато делање довело до његовог појављивања. Не изгледа да овде постоји начелна немогућност да се утврди постојање узрочног ланца: однос између неделања *U. S. Steela* и ћутања о загађености ваздуха то добро потврђује.

Друго, несвесност. Како се може користити моћ а да онај који је користи не буде свестан онога што ради? Овде ће бити корисно подвући извесне дистинкције (да бих скратио излагање, употребљаваћу термин „радња" за неделање као и за делање). Постоји неколико начина на које човек може бити несвестан онога што ради. Он може бити несвестан онога што се сматра „правим" мотивом или значењем његове радње (као у стандардним фројдовским случајевима). Или, друго, он може бити несвестан тога како други интерпретирају његову радњу. Или, треће, он може бити несвестан последица своје радње. Идентификовати несвесно коришћење моћи првог типа ставља нас пред уобичајену тешкоћу, карактеристичну за објашњења фројдовског типа, да утврдимо шта је „прави" мотив или значење тамо где се интерпретације посматрача и посматраног не подударају. Међутим, ова тешкоћа је добро позната и врло често је била разматрана, и није специфична за анализу моћи. Идентификовати несвесно коришћење моћи другог типа не ствара никакве посебне проблеме. Проблематични случајеви су они

[24] Вид., на пример, A. H. Somjee, "Political Dynamics of a Gujarat Village", *Asian Survey*, 12, 7 (1972), стр. 602–608. Somjee пише да су у селу које је он проучавао „током пет узастопних избора за панчајате постепено слабили поштовање старијих, чврстина касте и породичне групе и статус породице. Изборни принцип, који се налазио у средишту структуралних промена, озбиљно је уздрмао друштвено-политички континуум традиционалног друштва. Свеприсутне тенденције које су потицале из старе друштвене организације и утицале на структуру локалне политике и став заједнице према власти почеле су да се губе" (стр. 604).

[25] Вид. Harold R. Isaacs, *India's Ex-Untouchables*, New York, John Day Company, 1964, нарочито 12. поглавље, „Излази".

[26] Вид. B. Lewis *et al. (изд.), The Encyclopedia of Islam*, ново издање, Leiden, Brill и London, Luzac, 1967, 3. том, стр. 428–129. Када су муслимани освојили кастинске градове Индије у једанаестом и дванаестом веку, „егалитарни принципи ислама привукли су велики број Хиндуа изван каста и професионалних група под окриље ислама" *(ibid.)*

[27] Најважнији пример из недавне прошлости је масовно преобраћање недодирљивих у будизам 1956. године, под вођством Б. Р. Амбедкара (B. R. Ambedkhar). У једном чувеном говору 1936. Амбедкар је рекао, „Моје поштовање за самог себе не дâ ми да прихватим хиндуизам ... Кажем вам, религија је за људе, не људи за религију ... Религија која не види у вама људска бића, која вам не дâ воду да пијете, која вам не дозвољава да уђете у храмове, не заслужује да се зове религијом ..." (цитирано код Isaacsa, *India's Ex-Untouchables*, стр. 173).

[28] Мада су се кастинске поделе у ствари одржавале и у друштвеним системима хришћана и муслимана (вид. Isaacs. *ibid*, стр.171).

трећег типа, тамо где се *не може очекивати* да лице које дела буде свесно последица своје радње. Може ли се с правом рећи да *А* користи моћ над *Б*-ом када *А* једноставно не располаже знањем о ефектима своје радње над *Б*? Ако *А*-ово незнање тих ефеката треба приписати томе што је он пропустио да се обавести (а то је могао учинити), изгледа да је одговор потврдан. Међутим, тамо где *А* није могао да се обавести – рецимо, зато што одређено чињенично или техничко стање једноставно није *расположиво* – изгледа да више нема никаквог смисла говорити о коришћењу моћи. На пример, узмимо случај фабрике лекова која износећи на тржиште опасан лек, наводно користи, у односу на грађане најпотпунију моћ, моћ над животом и смрћу. Тврдња о коришћењу моћи овде није оповргнута ако се покаже да научници и руководиоци те компаније нису знали да лек има опасне последице: јер могли су предузети кораке да се обавесте. С друге стране, да ли су фабрике цигарета користиле овакву моћ над грађанима пре него што се уопште претпостављало да пушење може бити штетно по здравље? Свакако не. Одавде би произлазило да уколико сматрамо да се моћ користи несвесно у овом смислу (тј. без свести о њеним последицама) истовремено и претпостављамо да су, у датом контексту, онај или они који су је користили могли да утврде те последице. (Разуме се, оправдање ове претпоставке поставља нове проблеме, јер поред осталог тражи да доносимо историјске судове о томе где се налазе културно одређене границе сазнајних иновација.)

Трећа тешкоћа везана је за приписивање коришћења моћи колективним телима попут група, класа или институција. Проблем се састоји у следећем: када друштвену узрочност треба да опишемо као коришћење моћи или, тачније, где и како треба да повучемо линију између структуралне детерминисаности, с једне, и коришћења моћи, с друге стране? Ово је проблем које се често појављивао у историји марксистичке мисли, у контексту расправа о детерминизму и волунтаризму. Тако, на пример, у послератном француском марксизму налазимо крајње детерминистичко схватање структуралистичког марксизма Луја Алтисера и његових следбеника, насупрот такозваним „хуманистичким", „историцистичким" и „субјективистичким" интерпретацијама мислилаца као што су Сартр и Лисјен Голдман, а пре њих Лукач и Корш (а пре ових Хегел), за које историјски „субјект" има кључну и несводљиву објашњавајућу улогу. За Алтисера Марксова мисао, када је исправно схватимо, концептуализује „детермисаност елемената целине структуром целине" и, „коначно ослобођена емпиристичких антиномија појавне субјективности и суштинске интериорности", говори о „објективном систему чијим најконкретнијим детерминацијама управљају закони његовог *склопа* и његовог *механизма*, спецификације његовог појма".[29]

[29] L. Althusser и E. Balibar, *Lire Le Capital*, Paris, Maspero, 1968, 2. том, стр. 63, 71.

Импликације овог становишта могу се врло јасно сагледати у дебати између алтисеровца Никоса Пуланцаса и британског социолога политике Ралфа Милибанда, око Милибандове књиге *Држава у капиталистичком друштву* (21). Према Пуланцасу, Милибанд је имао „тешкоће... да схвати друштвене класе и државу као *објективне структуре*, а њихове односе као *објективан систем правилних веза*, као структуру и систем чији су агенси, 'људи', по Марксовим речима, његови 'носиоци' – *träger*. Милибанд стално оставља утисак да су за њега друштвене класе или 'групе' на неки начин сводљиве на *међуличне односе*, да је држава сводљива на међуличне односе припадника различитих 'група' које сачињавају државни апарат и, најзад, да је сам однос између друштвених класа и државе сводљив на међуличне односе 'појединца' који чине државни апарат" [(32), стр. 70].

„Чини ми се", наставља Пуланцас, да ова идеја „потиче из *проблематике субјекатa* која је имала сталних реперкусија у историји марксистичке мисли. Према тој проблематици, агенси друштвене формације, 'људи', не сматрају се 'носиоцима' објективних својстава (као што су то за Маркса) већ генетским принципом нивоа друштвене целине. То је проблематика *друштвених актера*, појединаца као извора *друштвеног делања*: социолошко истраживање тако најзад не доводи до проучавања објективних класа и противречности међу тим класама него до трагања за *финалистичким* објашњењима заснованим на *мотивацијама понашања* појединих актера" (стр. 70).

Одговарајући му, Милибанд тврди да је Пуланцас „овде прилично једностран и да иде сувише далеко када тврди да природа државне елите нема никакву важност. Јер његово *искључиво* наглашавање 'објективних односа' сугерише да је оно што држава чини у свакој појединости и у свакој тренутку *у потпуности* одређено тим 'објективним односима': другим речима, да структурална ограничења система имају тако апсолутно принудан карактер да претварају оне који управљају државом у најпростије функционере и извршиоце политике коју им намеће 'систем'" [(22), стр. 57].

Пуланцас, пише Милибанд, замењује „појам 'владајуће' класе појмом 'објективних структура и објективних односа'", и његова анализа води „право у неку врсту структуралног детерминизма, или још боље, структуралног хипердетерминизма, који потпуно онемогућава да се на заиста реалистичан начин размотри дијалектички однос између државе и 'система'" (стр. 57).[30]

Прво што треба рећи о овој дебати јесте да Пуланцас нема права када прећутно уводи дихотомију између структуралног детерминизма и методолошког индивидуализма – између своје сопствене „проблематике" и „проблематике *друштвених актера*, појединаца као извора

[30] Дебата између Пуланцаса и Милибанда прештампана је код Urry and Wakeford (35).

друштвеног делања". То нису једине две могућности. Није реч о томе да социолошко истраживање „најзад доведе" *било* до проучавања „објективних координата", *било* до проучавања „мотивација понашања појединачних актера". Оно свакако мора да испита сложене односе који постоје међу њима, не поричући очигледну чињеницу да појединци делују заједнички и један на другог унутар групе и организација и да објашњење њиховог понашања и интеракције по свој прилици неће бити сводљиво само на њихове индивидуалне мотивације.

Друга ствар коју треба рећи о дебати између Пуланцаса и Милибанда јесте да се она везује за једну кључну појмовну разлику – разлику која се обележава језиком моћи. Служити се језиком моћи у контексту друштвених односа значи говорити о људима који делују, одвојено или заједно, у групама или организацијама, путем делања или неделања, значајно утичући на мисли или радње других (одређеније, на начин који је супротан њиховим интересима). Када овако говоримо, ми претпостављамо да, упркос томе што се крећу унутар структурално одређених граница, они који делују ипак поседују извесну, релативну аутономију и могли су да поступе друкчије. Мада није потпуно отворена, будућност није ни потпуно затворена (штавише, степен њене отворености и сам је структурално одређен).[31] Једном речи, у систему који би се обликовао тоталним структуралним детерминизмом не би било места за моћ.

Разуме се, увек преостаје могућност да се „моћ" стимулативно редефинише посредством структуралног детерминизма. То је пут који је одабрао Пуланцас у својој књизи *Политичка моћ и друштвене класе* (33). Он дефинише свој појам моћи као „*способност једне друштвене класе да оствари своје посебне објективне интересе*" и тврди да тај појам „*указује на ефекте структуре на односе сукоба између пракси једних и других класа у 'борби'*. Другим речима, моћ се не налази у нивоима структура, већ представља ефекат целине тих нивоа." (стр. 99). Класни односи су „*на сваком нивоу* односи моћи: међутим, моћ је само појам који указује на ефекат целине структура на *односе између пракси једних и других класа у сукобу*" (стр. 101). Али, ово појмовно подвођење моћи под структуралну детерминисаност само замагљује кључну разлику коју је неопходно повући у теоријске сврхе и која се изражава језиком моћи. Другим речима, тврдим да идентификовати дати процес као случај „коришћења моћи", а не као случај структуралне детерминисаности, значи претпоставити да је било *у моћи оног или оних који су је користили* да поступе друкчије. У случају колективног коришћења моћи, када то чине група, институција, итд., то значи подразумевати да су се чланови групе или институције могли удружити или организовати тако да поступе друкчије.

Оправдање ове тврдње, кључ за решење других двеју тешкоћа везаних за идентификовање процеса коришћења моћи, лежи у односу моћи и одговорности.[32] Разлог због којег идентификација неког коришћења моћи захтева претпоставку да су онај или они који су је користили могли да поступе друкчије – и, тамо где нису свесни последица свога делања или неделања, да су могли да их установе – јесте у томе што приписати моћ значи у исти мах приписати и одговорност (потпуну или делимичну) за одређене последице. Другим речима, сврха лоцирања моћи је да се утврди одговорност за последице које се сматрају проузрокованим делањем или неделањем извесних утврдљивих лица. Овде не можемо улазити у разматрање појма одговорности (и проблема везаних за идентификовање колективне одговорности): али и то је појам који није ништа мање проблематичан – и суштински споран – него други појмови које смо испитивали у овом раду. Нећемо моћи да разматрамо ни фундаментално теоријско (и неемпиријско?) питање како одредити где се завршава структурална детерминисаност, а почиње моћ и одговорност. Али занимљиво је поменути, у закључку, да је Рајт Милс уочио да међу овим појмовима постоје односи на које сам и ја покушао да укажем када је повукао своју дистинкцију између *судбине* и моћи. Његово „социолошко схватање судбине", писао је он, односи се „на догађаје у историји који измичу контроли било којег круга или групе људи (1) довољно компактних да би се могли идентификовати, (2) довољно моћних да њихове одлуке не остану без последица и (3) у таквом положају да могу да предвиде последице и тако да се сматрају одговорним за историјске догађаје" [(24), стр. 21].[33] Милс се залагао за приписивање моћи онима који се налазе на стратешким положајима и могли би да иницирају промене у интересу широких слојева друштва, али то ипак не чине, тврдећи да је „данас социолошки реално, морално правично и политички императивно постављати захтеве људима од моћи и сматрати их одговорним за овакав или онакав развој догађаја" (стр. 100).

[31] Упор. Рајта Милса: „Судбина је одлика посебних типова друштвене структуре; у којој мери је механика судбине механика историје и само представља историјски проблем ... У оним друштвима у којима су средства моћи децентрализована и не налазе се под свесном контролом историја *јесте* судбина. Небројене радње небројених људи мењају њихову локалну средину и тако постепено мењају структуру друштва као целине. Те промене – ток историје – збивају се иза леђа људи. Историја је слепо кретање, мада у целини 'људи праве историју'. Али у оним друштвима у којима су средства моћи огромна по обиму и централизована по облику неколицина људи може се наћи у таквом положају унутар историјске структуре да својим одлукама о употреби тих средстава могу да измене структуралне услове под којима живи већина људи. Данас такве елите моћи праве историју, 'не под околностима које су саме изабрале', али у поређењу с другим људима и с другим периодима људске историје, те околности заиста изгледају далеко мање несавладиве" [(24), стр. 21–22].

[32] Овде вид. изврсно разматрање моћи у још необјављеној књизи Вилијама Конолија, *The Terms of Political Discourse*, Boston, D. C. Heath, у припреми.

[33] Цитирано код Конолија, *The Terms of Political Discourse*.

Закључак

Једнодимензионално схватање моћи даје јасну парадигму за бихевиористичко проучавање политичких актера и њихове моћи одлучивања, али оно неизбежно преузима фаворизовање својствено проучаваном систему и слепо је за начине на које се контролише дневни ред политике. Дводимензионално схватање отвара пут испитивању тог фаворизовања и контроле, али их конципира на сувише узак начин: једном речи, њему недостаје социолошка перспектива у којој би се могли испитивати не само моћ доношења одлука и неодлука већ и различити начини на које се у друштву потискују латентни сукоби. Такво испитивање суочено је с неколико озбиљних тешкоћа.

Те тешкоће су озбиљне, али не и нерешиве. Оне свакако не траже да прогнамо тродимензионално схватање моћи у област чисто метафизичких или чисто идеолошких разматрања. Једном речи, мој закључак је да је могућа дубља анализа односа моћи. Песимистички став у погледу могућности такве анализе је неоправдан. Као што је приметио Фрej [(14), стр. 1095], имати такав став значило би рећи: „Зашто пустити да ствари буду тешке када их, с још само мало напора, можемо учинити немогућим?"

БИБЛИОГРАФИЈА

(1) Hannah Arendt, *On Violence* (London, Allen Lane, The Penguin Press, 1970). Карактеристично подстицајан оглед, који се залаже за занимљив, мада идиосинкратичан појам моћи.

(2) Peter Bachrach и Morton S. Baratz, "Two Faces of Power", *American Political Science Review*, 56 (1962), стр. 947–952. Бриљантан и данас већ класичан допринос литератури.

(3) Peter Bachrach и Morton S. Baratz, "Decisions and Nondecisions: An Analitical Framework", *American Political Science Review*, 57 (1963), стр. 641–651. Кључно развијање идеја претходног рада.

(4) Peter Bachrach и Morton S. Baratz, *Power and Poverty. Theory and Practice* (New York, Oxford University Press, 1970). Први, теоријски део укључује и даље развија два претходна рада (ублажавајући потенцијално тродимензионалне импликације другог); други део је емпиријска студија о политици сиромаштва и расних односа у Балтимору.

(5) Isaac D. Balbus, "The Concept of Interest in Pluralist and Marxian Analysis", *Politics and Society*, I (1971), стр. 151–177. Повезује субјективну дефиницију „интереса" којом се служе плуралисти с класичним либерализмом и покушава да покаже објашњавајуће и нормативне предности Марксове класичне анализе.

(6) Samuel Beer, *Modern British Politics* (London, Faber, 1965). Даје дводимензионални опис моћи у британској Лабуристичкој партији, алтернативан Мекензијевом (19); наглашава моћ као контролу над дневним редом партијске политике.

(7) Roderick Bell, Davin V. Edwards и R. Harrison Wagner (изд.), *Political Power: A Reader in Theory and Research* (New York, The Free Press; London, Macmillan, 1969). Врло корисна збирка радова у којој су, *inter alia*, прештампани Bachrach и Baratz (2, 3), Dahl (10, 11), део Polsbya (30) и Parsons (26).

(8) William E. Connolly, "On 'Interests' in Politics", *Politics and Society*, 2 (1972), стр. 459–477. Веома корисно разматрање различитих покушаја да се анализирају описни критеријуми „интереса", које садржи и подстицајан опис „правих интереса".

(9) Matthew A. Crenson, *The Un-Politics of Air Pollution: A Study of Non-Decisionmaking in the Cities* (Baltimore и London, The John Hopkins Press, 1971). Врло интелигентна и оштроумна емпиријска примена дводимензионалног схватања моћи, с неким елементима тродимензионалног схватања.

(10) Robert A. Dahl, "The Concept of Power", *Behavioral Science*, 2 (1957), стр. 201–205. Далов први, прилично неистанчан покушај да дефинише и операционализује „моћ".

(11) Robert A. Dahl, "A Critique of the Ruling Elite Model", *American Political Science Review*, 52 (1958), стр. 463–469. Покушава да покаже да се хипотеза о владајућој елити може стриктно подврћи проверавању само ако је наводна елита „добро дефинисана" и има преференције које редовно односе превагу упркос противљењу приликом кључних политичких одлука.

(12) Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New Haven и London, Yale University Press, 1961). Класична „плуралистичка" студија. Бољи, истанчанији рад него што би се могло помислити по његовим критичарима и браниоцима, делимично зато што садржи чињеничну основу за критику сопствених закључака.

(13) Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (London, Routledge & Kegan Paul, 1959). Даје „принудну теорију друштвене структуре" и усредсређује се на односе ауторитета у установама с влашћу где постоје антагонистички, друштвено структурирани „објективни" интереси.

(14) Frederic W. Frey, "Comment: On Issues and Nonissues in the Study of Power", *American Political Science Review*, 65 (1971), стр. 1081–1101. Пажљив, проницљив рад [одговор Волфингеру (37)] који покушава да покаже да се непитања могу проучавати.

(15) W. B. Gallie, "Essentially Contested Concepts", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56 (1955–56), стр. 167–198. Излаже идеју да постоје појмови чијој је примени својствено да буде спорна.

(16) Anhony Giddens, "'Power' in the Recent Writings of Talcott Parsons", *Sociology*, 2 (1968), стр. 257–272. Убедљива критика Парсонса (26, 27, 28), коме замера што једноставно ставља на страну или игнорише главне спорове између интеграционе и принудне теорије.

(17) Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, приредили и превели Quintin Hoare, Geoffrey Nowell-Smith (London, Lawrence & Wishart, 1971). Богат избор Грамшијевих радова о историји, политици и филозофији који укључује његове мисли о коришћењу моћи путем идеолошке "хегемоније".

(18) Lewis Lipsitz, "On Political Belif: The Grievances of the Poor", у Philip Green и Sanford Levinson (изд.), *Power and Community: Dissenting Essays in Political Science* (New York, Random House, Vintage Books, 1970). Истанчано разматрање „политичког њутања", усредсређено на неизречено и латентно незадовољство.

(19) R. T. McKenzie, *British Political Parties: The Distribution of Power within the Conservative and Labur Parties*, 2. преправљено издање, с новим поглављем о догађајима после 1955. године (London, Heinemann, Mercury Book edition, 1964). Доказује, на основу једнодимензионалног схватања, да је „расподела моћи у двема главним партијама иста" (стр. 635) – пирамидална.

(20) Richard M. Merelman, "On the Neo-Elitist Critique of Community Power", *American Political Science Review*, 62 (1968), стр. 451–460. Жустар напад на идеју доношења неодлука и „аргумент о лажној сагласности", уз одбрану децизионистичке методологије и плуралистичких премиса.

(21) Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*, (London, Weidenfeld & Nicolson, 1969). Студија о „огромном порасту моћи и активности државе у развијеним капиталистичким друштвима" (стр. 1) која садржи анализу различитих фактора легитимизације као што су партије, јавна гласила и образовање.

(22) Ralph Miliband, "The Capitalist State: Reply to Nicos Poulantzas", *New Left Review*, 59 (Jan.–Feb, 1970), стр. 53–60. Оштар одговор Пуланцасу (32), који га оптужује за „структурални хипердетерминизам" и тврди да се „државна елита налази у много сложенијем односу са 'системом' и са друштвом у целини него што допушта Пуланцасова схема" (стр. 57).

(23) Ralph Miliband, приказ Пуланцаса (34), *New Left Review*, 82 (Nov–Dec. 1973), стр. 83–92.

(24) C. Wright Mills, *The Causes of World War Three* (London, Secker & Warburg, 1959). Садржи провокативна размишљања о (историјски релативној и структурално одређеној) разлици између „судбине" и моћи и односу између моћи и одговорности.

(25) Peter Moriss, "Power in New Heven: A Reassesment of Who Governs?", *British Journal of Political Science*, 2 (1972), стр. 457–465. Корисно разматрање Дала (12).

(26) Talcott Parsons, "The Distribution of Power in American Society", *World Politics*, 10 (Okt. 1957), стр. 123–143. Приказ Милсове *The Power Elite* (New York, Oxford University Press, 1956), у којем је Парсонс први пут развио свој консензуални појам моћи и критиковао појам моћи везан за „нулти збир" као „погрешно усмерен и једностран".

(27) Talcott Parsons, "On the Concept of Influence", *Public Opinion Quarterly*, 27 (1963) стр. 37–62.

(28) Talcott Parsons, "On the Concept of Political Power", *Proceedings of the American Philosophical Society*, 107 (1963), стр. 232–262. Два најпотпунија излагања Парсонсовог каснијег схватања моћи.

(29) Talcott Parsons, *Sociological Theory and Modern Society* (New York, The Free Press; London, Collier-Macmillan, 1967). Прештампава Парсонса (27, 28), као и друге релевантне радове.

(30) Nelson W. Polsby, *Community Power and Political Theory* (New Haven и London, Yale Unversity Press, 1963). Испитивање литературе о моћи у локалним заједницама, у којем се нападају „теоретичари стратификације" и бране децизионистичка методологија, проверљиве теорије и плуралистички закључци.

(31) Nelson W. Polsby, "Community: The Study of Community Power", *International Encyclopedia of the Social Science*, 3. том (New York, Macmillan и Free Press, 1968), стр. 157-163. Преглед метода, налаза и интерпретација у коме се помиње критичко запажање да се „политички систем на делу може посматрати као напакован шпил карата" (стр. 161), али се не признаје његов значај.

(32) Nicos Poulantzas, "The Problem of the Capitalist State", *New Left Review*, 58 (Nov–Dec. 1969), стр. 67–78. Критика Милибанда (21) која га, *inter alia*, оптужује да је „претерано под утицајем противничких методолошких принципа" (стр. 70) када се усредсређује на друштвене актере, а не на објективне структуре.

(33) Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes*, превео и приредио Timothy O'Hagan (London, New Left Books i Sheen & Ward, 1973). Апстрактна појмовна анализа, *á al Althuser*, положаја и функције државе под капитализмом, која раствара „моћ" у облику структуралног детерминизма.

(34) E. E. Schattschneider, *The Semi-Sovereign People: A Realist's View of Democracy in America* (New York, Holt, Reinhart & Winston, 1960). *Locus classicus* за идеју „мобилизације у циљу фаворизовања".

(35) John Urry и John Wakeford (изд.) *Power in Britain: Sociological Reedings* (London, Heinemann, Educational Books, 1973). Корисна збирка емпиријских и теоријских радова која садржи и дебату између Пуланцаса и Милибанда.

(36) D. M. White, "The Problems of Power", *British Journal of Political Science*, 2 (1972), стр. 479–490. Користан, разјашњавајући рад у ко-

јем се доказује да није могућ потпуно задовољавајући опис значења „моћи" и даје анализа моћи као облика значајног утицања.

(37) Raymond E. Wolfinger, "Nondecisions and the Study of Local Politics", *American Political Science Review*, 65 (1971), стр. 1063–1080. Прилично развучена одбрана децизионизма и плурализма и напад на проучавање доношења неодлука, са скептичним закључком у погледу могућности испитивања „структура моћи" уопште.

(38) Raymond E. Wolfinger, "Rejoinder to Fray's 'Comment'", *American Political Science Review*, 65 (1971), стр. 1002–1104. Једнодимензионалан одговор на дводимензионалну критику.

Превод
Леон Којен

Steven Lukes

POWER: A RADICAL VIEW

Summary

This short book, developed from a speech Lukes originally gave at the Sorbonne, is groundbreaking in power theory research. The essay builds a critique of the behaviouralist, functionalist notions of what constitutes power and how it manifests itself. Lukes' third dimension of power exists where people are subject to domination and acquiesce in that domination. The intentional stance allows us to predict and explain others' behaviour in ways that those agents may not recognise. It denies agents' privileged access to their own reasons for actions. Using the intentional stance we can understand how agents may acquiesce in their own domination. We can also make distinctions between those who dominate knowingly and those who dominate without realising they do so.

Key words: power, influence, authority, government.

Нова српска политичка мисао
Vol. XIII (2006), no. 1–4, стр. 111–119
УДК: 30.316.46
Оригинални научни рад
Примљен: 30. 11. 2006.

Бертранд Расел

ОБЛИЦИ МОЋИ*

Сажетак: *У овом раду даје се преглед различитих облика моћи. На првом месту се разликује моћ над људским бићима и моћ над мртвим стварима. Моћ над људским бићима дели се према начину на који се утиче на индивидуу, или по врсти организације која врши утицај. На индивидуу се може утицати: (а) директном физичком силом; (б) наградама или казнама као облицима подстицања; (в) вршењем утицаја на мишљење (пропагандом) и стварањем пожељних навика. Сви ови облици моћи смешани су у деловању државе. У том деловању могу се разликовати традиционална и новостечена моћ, од које ова друга има два облика: револуционарну и голу моћ.*

Кључне речи: *моћ, утицај, организација, држава.*

Моћ се може дефинисати као производња намераваних учинака. На овај начин она добија квантитативно обележје: ако имамо два човека са сличним жељама и један оствари све жеље које је и други остварио, али уједно оствари још неке, онда он има више моћи од оног другог. Међутим, не постоји прецизан начин упоређивања моћи два човека. Нпр. замислимо два уметника од којих сваки жели да наслика квалитетне слике и да постане богат. Ако један успе да наслика добру слику, а други да постане богат, не постоји начин на који бисмо могли да оценимо ко од њих двојице има више моћи. Упркос томе, може се грубо рећи да А има више моћи од Б ако А достигне многе намеравање учинке, а Б само неке.

* Bertrand Russel, *Power: A New Social Analysis*, chapter 3, Allen and Unwin, London 1938, стр. 25–34.